

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
ויחי
טבת ה'תשע"ו ב'שכ"ז
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

מה הדין בחתן כהן שאינו רוצה לומר בקידושין "כדת משה וישראל" אלא "כדת משה ואהרן", ומה הפירוש הנוסח "הרי את מקודשת לי וכו' כדת משה וישראל". השלמה בעניין אמירת קדיש לאחר פרקי התהלים שבסיום תפילת מנחה. פירוש המלה "ונפטרים", הכתובה בתכלאל בסיום תפילת מנחה. מדוע הרמב"ם כתב את "סדר התפילות" בסוף ספר אהבה, ולא מיד לאחר הלכות תפילה. ביאור דברי הרמב"ם בעניין קדיש בתרא, האם הוא חובה או מנהג, ולמאי נפק"מ. סגולת אמירת קדיש יתום, הבנה בכוונת מהרי"ץ זיע"א בע"ת, בהביאו את דברי ספר "מעבר יבוק" וסידור דבריו לפי מנהגינו. חשיבות אמירת קדיש יתום, גם בתפילת המנחה, וכן בשבתות וימים טובים. סיפור על תלמיד הגר"א שנהיה חולה מלימוד מסכת גיהנם שבספר ראשית חכמה, ודברי הגר"א אליו. אם טעו ואמרו קדיש מיד לאחר קריאת ספר תורה במנחת שבת או במנחת תעניות, האם צריך לומר שוב קדיש קודם תפילת העמידה. הבנת דברי מהרי"ץ זיע"א בע"ת בעניין אמירת הקדיש לאחר "במה מדליקין" וכו' אמר רבי אלעזר וכו', ולא גם לאחר "מזמור שיר ליום השבת" על אף שהוא פרק תהלים, ולמרות שבמוצאי שבת אנו אומרים קדיש לאחר פרקי "שיר המעלות", ולפי זה הבנה לנדון דידן.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור במערכת קול הלשון – 458

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 334

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א,
וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050-4140741. נא לתאם זאת לפני השיעור.

השיעור מוקדש לרפואת ולהצלחת הרב ינון בן מארי יחיא גרופי הי"ו. המקום ב"ה ישלח לו רפואה שלימה בתוך שאר כל חולי עמו בית ישראל, ויעמידהו מחליו לחיים טובים ולשלום, וימלא כל משאלות ליבו וליבכם לטובה, אכ"ר.

כמורכב השיעור מוקדש להצלחת נכדתי שרה שתחי, בת בני הרב נסים יצ"ו, אשר נולדה ב"ה השבוע, ביום רביעי. היא נקראה ע"ש שרה אמנו, שנזכרה בפרשת השבוע, וגם ע"ש אמי מורתי תנצב"ה. המקום ב"ה יזכה אותה לאורך ימים ושנות חיים וכל טוב, אכ"ר.

מה הדין בחתן כהן שאינו רוצה לומר בקידושין "כדת משה וישראל" אלא "כדת משה ואהרן", ומה הפירוש הנוסח "הרי את מקודשת לי וכו' כדת משה וישראל".

אנחנו לקראת ימי השובבי"ם ת"ת, מתחיל בפרשת שמות וכו', יש לנו קצת זכות, שאנו מגיעים לימים הללו, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, לתקן את כל ענייני הקדושה והצניעות, זהו הזמן המסוגל והמתאים והראוי ביותר. דהיינו, מן השמים יש לזמן הזה את הכוח לפעול יותר מאשר ימים אחרים, למרות שהדבר שייך לכל יום ולכל שעה ולכל רגע.

לכן נהגו רבים מקרוב, ללמוד את ההלכות של ענייני טהרה, בימים הללו. הדבר חשוב מאד, זה גם נושא 'על יד', ר"ל זה לא עיקר מטרת השובבי"ם, אבל זה קרוב לכך, טהרה על יד הקדושה, סמוך אליה. ומצטרפים כל הדברים ביחד.

ישנם המפרשים, כי מה שאומר החתן בנוסח הקידושין, 'כדת משה וישראל', הכוונה על הלכות ריחוק וטהרה. תכף נראה זאת בעזה"י ביתר הרחבה.

אולם ברצוני להקדים שאלה חדשה, אשר דנו בה כמה ת"ח בזמן האחרון. היה איזה חתן, כנראה שהוא עקשן, שלא רצה לומר 'כדת משה וישראל', בנוסח 'הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל', בגלל שהוא כהן, ולא 'ישראל', למה שאומר 'כדת משה

וישראל'? ברצונו לומר, 'כדת משה ואהרן', כיון שהוא מזרע אהרן.

ראיתי שכתבו על כך, הביאו בשם אחד מגדולי הדור, שביקשוהו לפסוק מה לעשות במקרה כזה. כתוב שם [פרי חיים] כך, מעשה בחתן עם הארץ, שהתעקש לומר 'הרי את מקודשת לי וכו' כדת משה ואהרן'. וטענתו היתה, שהוא כהן, ואיך יאמר 'ישראל'. אמר רבינו, שאין זה מעכב. כי גם אם אמר 'כדת משה' לחוד, סגי. וממילא מה שהוסיף 'ואהרן', לא מגרע ע"כ. אם הוא אמר 'כדת משה' בלבד, זה גם טוב, א"כ המלה 'ואהרן' אינה מגרעת.

שאלה מהקהל: היא מקודשת, אפילו מבלי שיאמר את המלים 'כדת משה'. תשובת מרן שליט"א: יפה.

לכן, אינני יודע, האם הם דייקו במסירת הדברים. כי מעיקר הדין, אפילו גם אם לא אמר 'כדת משה', אין זה מעכב. מספיק שיאמר, 'הרי את מקודשת לי'. כך נפסק ברמב"ם ובשו"ע. הרמ"א כותב [באה"ע סימן ס"ג], כי יש המוסיפים 'כדת משה וישראל'.

למעשה, מקובל בכל תפוצות ישראל, גם אצלנו התימנים, לומר 'הרי את מקודשת לי בטבעת זו', או 'בפרוטה זו', לא משנה, 'כדת משה וישראל'. בנוסח הארוך שאנו אומרים 'מקודשת לי ומאורסת לי וכו', גם קדמוניי קדמונינו, כתבו ואמרו את הנוסח 'כדת משה וישראל'. אבל בנוסח הקצר בתכלאל, כתוב רק 'הרי את מקודשת לי בפרוטה זו'. וזהו. א"כ, הדבר אינו מעכב. אעפ"י שמקור נהגו גם אצלנו להוסיף זאת, כבר בתימן.

אבל השאלה היא אחרת. לכאורה, בשלמא כאשר לא אמר זאת בכלל, אזי הדבר תופס. אבל כאשר הוא אומר נוסח שאינו מקובל, אולי יש כאן איזו מגמה מסויימת. כאשר לא אומרים בכלל, זה פחות גרוע מאשר אומרים בצורה שאיננה נכונה.

כדת משה וישראל' היינו, כפי תורת משה רבינו עליו השלום, הנתונה מפי השם יתברך, שנצטוונו בה על הקידושין, כמו שנאמר 'כי יקח איש אשה'. וישראל, הכוונה לחכמי ישראל, שמסרו לנו את התורה שבעל-פה. רוצה לומר, שקידושין אלו אני עושה שיתקיימו על-פי דעת חז"ל, כי יש בידם הכח להפקיע את הקידושין לפי הצורך. כלומר, כיון שישנם מקרים ומצבים, שבהם מפקיעים רבנן את הקידושין. לפעמים ישנם בעיות, כגון המובא בגמרא ופרק השולח דף ל"ג, שהבעל שלח גט לאשתו ע"י שליח, ולאחר מכן ביטל אותו שלא בפני השליח, רבנן מפקיעים את הקידושין וכו', וא"כ מעיקרא היא לא נחשבת לנשואה. ישנם מצבים, שבכדי שלא יהיה בעיות עם הגט, אזי מפקיעים את הקידושין. כמובן, הדבר צריך הרבה שיקול דעת, לא כל אחד יכול לעשות זאת, רק גדולי הדור יכולים לעשות דבר כזה. יש הרבה פרטים ופלפולים בעניין זה.

בכל אופן, וישראל' היינו שהקידושין יחולו, על דעת חכמי ישראל. ואם יהיה צורך, מקובל עלי מה שחכמי ישראל יכריעו, באם יחליטו שהקידושין אינן קידושין. זהו 'כדת משה וישראל'. זהו פירוש אחד.

ישנו פירוש אחר, כי 'כדת משה וישראל' היינו, שישנן הלכות טהרה שהן על פי התורה, וישנם דברים אשר הם חומרא, שהחמירו בנות ישראל על עצמן. כפי שכתוב בגמרא [נדה דף ס"ו ע"א], אמר רבי זירא, בנות ישראל הן החמירו על עצמן, שאפילו רואות דם טפה כחרדל, יושבות עליה שבעת ימי נקיים. כלומר, ישנם מצבים, שמן התורה אכן לא חייבים בשבעה נקיים, אלא רק ששה נקיים, או שהדבר תלוי באיזה יום היא ראתה. ימי נדה או ימי זיבה. יש בכך הרבה פרטים. ידוע, וכבר דיברנו על כך. אבל כיון דבר זה מביא לידי בלבולים, ולא זוכרים את כל פרטי ההלכות, ולפעמים עלול להיות שהיא רואה דם שלשה ימים, שאז היא

זהו כגון הדין, שכאשר לא עשו תגין בספר תורה, קיימא לן שהדבר אינו מעכב. אבל אם עושים תגין בצורה שאינה טובה, כגון שהם אינם מחוברים לגוף האות, נראים כמו אותיות בין השורות, או אם הם נדבקים האחד לשני, הדבר פוסל לדעת הרמ"ע מפאנו בתשובותיו [סימן ל"ח], ועוד פוסקים. אף כי אנחנו מכשירים זאת מנימוקים אחרים וכמו שהארכתי בס"ד בבארות יצחק על פסקי מהרי"ץ הלכות תפילין ס"ק נ"ז מדף שכ"ד, ובש"ע המקוצר סי' כ"ג סעיף ב'. אם לא היית עושה תגין בכלל, זה היה בסדר. אבל כיון שעשית תגין בצורה לא נכונה, פסלת זאת לדעת הרמ"ע וסייעתו. ויש עוד עניינים רבים כיוצא בזה.

א"כ לכאורה, הוא הדין בנדון דידן.

מסתבר, כי יש לבדוק, האם החתן הזה איננו בעל דעות זרות, אם לא היו לו כוונות אחרות, אלא רק איננו מבין בין ימינו לשמאלו. צריך לדרוש ולחקור, האם אין כאן מגמתיות. אבל ראשית, זאת פירצה. כוונתי לומר, כי אין להרשות לעשות זאת. אם משהו רוצה לומר, דבר שאיננו מקובל, זה לכשעצמו דבר אשר צריך להתנגד אליו, ולא להסכים לכך. לומר 'כדת משה ואהרן', זאת פירצה, ואסור להסכים לכך. אבל השאלה, האם לא צריך לחקור יותר עמוק מכך. כי בעצם, הרבה ראשונים מסבירים את המלים 'כדת משה וישראל', כי הכוונה היא, שהקידושין חלים על דעת חכמי ישראל. א"כ צריך לבדוק, האם חתן זה אינו כופר בתורה שבע"פ רח"ל. כי אם הדבר כן, בודאי שצריך לגדע את קרניו. שיחפש לו רב רפורמי לסדר את ה"קידושין".

בשלחן ערוך המקוצר וחלק שביעי (אבן העזר) סימן ר"ו סעיף מ"א קצת הרחבתי בכך, כי פירוש המלים 'הרי את מקודשת לי' הוא, שמכאן ואילך היא תהיה מקודשת אך ורק לי, והיא נאסרת לכל אדם. כיון שקידש אותה, היא מעתה אשת איש, ואסורה על כל העולם.

זבה מן התורה, ואז פשיטא שחובה שיהיו שבעה נקיים. הדבר תלוי גם, באיזה ימים היא ראתה. עניין זה של וסתות, מתי היא זבה מן התורה, ומתי שבעים נקיים, ומתי היא לא נקראת זבה, זהו נושא מסובך מאד. לפעמים עלול להיות, שהדם ביום הראשון הוא טהור, והיא חושבת שהוא טמא, א"כ ממתי מתחילה ספירת שבעת נקיים? האם מהיום הזה, או שלא? לכן, בכדי לצאת מכל הספיקות הללו, החמירו שיהיה שבעה ימים נקיים בכל מקרה, אפילו על טיפת דם כחרדל. לא ניכנס כעת לכל פרטי הדינים בעניין זה, כיון שזהו נושא בפני עצמו. ועיי' שיעור מוצש"ק כי תבא ה'תשע"ב, ומוצש"ק אחרי מות וקדושים, ומוצש"ק מטות ה'תשע"ה. לכן אומרים, 'כדת משה וישראל'.

כך הבאתי שם בהמשך, יש מפרשים 'כדת משה', מה שאמרת שיהי' מוכנה ומזומנה לי, יהיה כדת משה. דהיינו, נכון שכעת הוא נושא אותה לאשה, והיא אסורה על כל העולם, אבל גם לו היא מותרת רק בזמן שהדבר מותר. דהיינו, שהאשה מותרת, אך ורק בזמן טהרתה, ולא כשהיא נדה, כמפורש בתורה 'ואל אשה בנדת טומאתה, לא תקרב וגו'.' וישראל, רוצה לומר לא זו בלבד, אלא גם דוקא כפי מה שנהגו בנות ישראל להחמיר על עצמן, שאפילו רואות דם טפה כחרדל, יושבות עליה שבעת ימי נקיים, שחומרא זו נתקבלה להלכה פסוקה שאין לזוז ממנה. כפי שאמרנו, הדבר חוסך את כל הטעויות שיכולות להיות בנושא הזה.

ממילא, מי יודע אם החתן הזה, אין בליבו טינה, ויש לו איזה כוונות רעות, שלכן אינו רוצה לומר 'וישראל', אלא 'כדת משה ואהרן'. הוא לא רוצה להמתין שבעה נקיים, כמו ששמענו כבר על מת'רמעט רשעים כאלה בדורנו. אם כן, זהו דבר המצריך בדיקה. חמור מאד להסכים לכך, ולערוך לו חופה וקידושין. גם אם הוא בור גמור ועס'הארץ, אולי מישוהו לימד אותו לומר כך.

השלמה בעניין אמירת קדיש לאחר פרקי התהלים שבסיום תפילת מנחה.

דיברנו בס"ד [בשיעור מוצש"ק מקץ ה'תשע"ה], על עניין אמירת קדיש, לאחר מזמורי התהלים שבסיום תפילת מנחה. כי יש תועלת מכך, מכמה בחינות. ואחת מהן, בכדי לזכות את היתומים, באמירת קדיש יתום, לא רק בשחרית ובערבית, אלא גם בתפילת מנחה. הרי לאחר תפילת שחרית, אומרים קדיש יתום לאחר פיטום הקטורת. ולאחר תפילת ערבית, אומרים קדיש יתום לאחר מזמורי התהלים. אבל בתפילת מנחה, אם נאמר רק את קדיש תתקבל, שאומרו הש"צ בסוף תפילת שמו"ע, אם לא נאמר קדיש נוסף גם לאחר מזמורי התהלים, דהיינו לאחר מזמור לדוד י"י קראתיך וגו', ומזמור משכיל לדוד וגו', א"כ יוצא שלא היה ליתום את הזכות, לזכות את אביו או אמו בקדיש יתום. לכן, הדבר חשוב גם מן הבחינה הזאת, אף אם הדבר איננו חובה מצד הדין, שהרי אפשר לא לומר רבי חנניה וכו', ולהתעלם מן הקדיש. אבל, הדבר רצוי. זהו אחד מן הטעמים שאמרנו לכך.

פירוש המלה 'ונפטרים', הכתובה בתכלאל בסיום תפילת מנחה.

לפני שאמשיך בעניין זה, ברצוני להביא בפניכם שאלה נוספת, אשר נשאלתי עליה.

הבאנו [בשיעור מוצש"ק וישלח ה'תשע"ז] את לשון מהרי"ץ זיע"א בתכלאל עץ חיים [דף ח"פ ע"ב] כך, ואם יש שהות, אומרים מזמור לדוד י"י קראתיך חושה לי וכו', (מזמור) [משכיל] לדוד בהיותו במערה תפילה וכו', זאת טעות הדפוס, צ"ל 'משכיל לדוד', ואומרים ר"ח בן עקשיא, ואומרים קדיש דרבנן 'דעתיד', ונפטרים. ביארנו בעבר, כי בדורות הקודמים, לא היו מתפללים מנחה וערבית סמוכות, אלא היו הולכים לבתייהם. זה פירוש המלה 'ונפטרים', נפטרים לבתייהם. [ועיי' בעץ חיים שם].

שערי יצחק – השיעור השבועי

ישב מעט, ויפטר. כאן הרמב"ם לא כתב, ויפטר למעשיו, כפי שכתב בשחרית ובמנחה, כיון שלאחר ערבית כבר אין 'מעשים', אלא הולכים לישון. כנראה, לכן הוא כותב רק ויפטר. הרי הם היו הולכים לישון בשעה מוקדמת, לא היה להם אור של חשמל שיבלבל אותם. היום בזמנינו, הפכו את היום ללילה ואת הלילה ליום. כיון שיש חשמל, הולכים לישון בשעה 2 לפנות בוקר, וישנים עד... השעה 10 בבוקר. הפכו את העולם. דור עקש ופתלתול. את החשמל – אור השמש – שהקב"ה נותן בחנם, הם לא רוצים. ברצונם לישון, בשעות היום. טוב, מה נעשה? הפכו את הסדרים. אבל בדורות הקודמים, היו הולכים לישון מוקדם, וקמים לפנות בוקר.

בפרק תשיעי, הרמב"ם מסדר את תפילות הציבור. הוא מפרט שם את סדר תפילת שחרית, ובסוף הלכה ו' הוא כותב כך, ואומר קדיש, וכל העם עונין כדרכו, ונפטרינ.

לאחר מכן [בהלכה ח'] הוא כותב כך, במנחה אומר שליח ציבור אשרי יושבי ביתך וכו', תהלה לדוד וכו', ובסוף הוא כותב, ועומד ואומר קדיש, וכל העם עונין כדרכו, ונפטרינ למעשיהם.

הדבר קצת מפליא. הרי אצל הרמב"ם, כל מלה היא זהב. כל מלה, היא במדה ובמשקל ובמשורה. מדוע בתפילת שחרית, הוא לא כותב ונפטרינ למעשיהם, אלא רק לגבי תפילת היחיד? לכאורה, מדוע הוא לא כתבת ונפטרינ למעשיהם לאחר תפילת שחרית, כפי שכתבת לאחר תפילת המנחה?

שאלה מהקהל: אולי מפני ה'שילוש', לאחר תפילת שחרית?

תשובת מרן שליט"א: אבל הוא כתב ונפטרינ.

הערה מהקהל: הכוונה שהם נפטרו מן התפילה.

מישהו שאל, מי אמר שזהו הפירוש? אולי הכוונה היא, שהם פטורים כבר מן התפילה. דהיינו, שהם יצאו בכך ידי חובת תפילה.

כמובן, זאת טעות. אבל ברצוני להוכיח זאת, בכדי להוציא מכל ספק. הלשון הזאת, ונפטרינ, בנויה על לשון רבינו הרמב"ם, וכדלקמן. בלשון התכלאל, לשון זו מובאת למשל גם לאחר תפילת ערבית, אבל שם כתוב ונפטרינ לשלום. הדבר מובן, כי הכוונה היא, שהולכים לבתייהם לשלום. אבל הרמב"ם כותב כך, בכמה מקומות, וברצוני לדייק ב'לשון הזהב' של הרמב"ם.

בהלכות תפילה, הרמב"ם מביא זאת בפרק שביעי הלכה י"ז, וכן בפרק תשיעי. בפרק שביעי, הרמב"ם מסדר את 'תפילת היחיד'. דהיינו, מהו סדר התפילה, לאדם שאין לו ציבור. ובפרק תשיעי, הרמב"ם מביא את 'סדר תפילת הציבור'.

בפרק שביעי מהלכות תפילה [הלכה י"ז] כותב הרמב"ם כך, סדר תפילות כך הוא. בשחר משכים אדם, ומברך ברכות אלו, וקורא הזמירות וכו', הוא מסביר את כל סדר התפילה, ויפול על פניו ומתחנן, ומגביה ראשו ומתחנן מעט, והוא יושב בדברי תחנונים וכו', ובסוף הוא אומר, ויתחנן כפי כחו, ויפטר למעשיו. זהו כמו הלשון ונפטרינ. דהיינו, נגמר, תלך לעניינים שלך. כל אחד לפי מה שהוא עושה. האחד, יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב [תהלים ק"ד, כ"ג]. והשני, ילך ללמוד תורה. כל אחד, לפי המעשים הטובים שלו.

אחר כך [בהלכה י"ח] כותב הרמב"ם על תפילת מנחה כך, מתחיל לקרוא 'תהלה לדוד' מיושב וכו', ומגביה ראשו ויתחנן כפי כחו, ויפטר למעשיו.

לאחר מכן כותב הרמב"ם, תפילת הערב, קורא ק"ש, ומברך לפנייה ולאחריה, וסומך גאולה לתפלה, ומתפלל מעומד. וכשישלים,

תשובת מרן שליט"א: לא. לא מסתבר, שהמלה 'נפטרים', תתפרש כל פעם בצורה אחרת. אי אפשר לומר, כי כאן הכוונה 'נפטרים', שהם פטורים מחובת התפילה, ושם הכוונה 'נפטרים' שיוצאים החוצה. קשה מאד לומר זאת. לא מתקבל. חוץ מזה, הרמב"ם גם איננו מזכיר בשום מקום את העניין של הלימוד לאחר התפילה. מרן בשלחן ערוך כותב זאת, מצד שנאמר יִלְכוּ מִחֵיל אֶל חֵיל [תהלים פ"ד, ח'], אבל הרמב"ם אינו מזכיר זאת. א"כ, קשה לומר שפתאום המלה הזאת מתפרשת במובן אחר. הרמב"ם כותב לשון זאת בכמה מקומות, והדברים הם מקבילים.

לאחר מכן, לגבי תפילת ערבית, כותב הרמב"ם [בהלכה ט'] כך, בערב, כל העם יושבין, והוא עומד ואומר והוא רחום וכו', ברכו וכו', וכשמשלימין אומר קדיש והם נפטרים.

כעת מובן, כי לגבי תפילת היחיד, הרמב"ם לא כתב 'ויפטר למעשיו', כיון שאין מעשים בשעה זו, והוא בביתו, כפי שביארנו לעיל. ובנ"ד, שהמדובר בתפילת הציבור, דהיינו שהם נמצאים בבית הכנסת, כתב הרמב"ם 'והן נפטרים', והכוונה שילכו לבתייהם.

לגבי תפילת ליל שבת, כותב הרמב"ם [בהלכה י'] בזה"ל, בלילי שבתות, חוזר ש"צ אחר שמתפלל בלחש עם הציבור, ומתפלל בקום רם וכו', ואומר קדיש, ונפטרים כל העם. הרי בליל שבת, כולם באים לבית הכנסת, שהרי מפני זאת התקינו את 'ברכה מעין שבע', מפני המאחרים. והרמב"ם מזכיר זאת בהמשך. לכן מובן, מדוע הרמב"ם כתב בלשון הזאת.

אין לי תשובה על השאלה הזאת, מדוע הרמב"ם שינה את לשונו. אכן במקומות אחרים, המלה 'נפטרים' יכולה להתפרש במובן אחר. אבל שבאותו עניין בעצמו, הרמב"ם ישנה את המובן, הדבר איננו מסתבר. הדבר לא יעלה על הדעת.

מהרי"ץ זיע"א בשו"ת פעולת צדיק וחלק ראשון סימן נ"א, דן לגבי עניין אבילות במועד, לא אליכם. דהיינו, אם נפטר אדם במועד, הרי לדעת הרמב"ם [פ"י מאכל הל"ח] אין אבילות במועד, אפילו בדברים שבצנעא. ולדעת הרמב"ם, בחול המועד לא מנחמים, אלא רק את הניחום בשורה, שעושים לאחר הקבורה. וכך הוא מנהיגנו כידוע.

מהרי"ץ דן בכך וכותב בזה"ל, הא לך לשון הרמב"ם פרק י"א, אין אומרים ברכת אבלים במועד, אבל עומדין בשורה ומנחמין ופטורין עכ"ל. מבאר מהרי"ץ, האיי 'נפטורין', רצה לומר פטורין מלנחם עד אחר הרגל. כאן הכוונה 'נפטורין', שכבר לא צריך לנחם עוד. הם פטורים מן הדין הזה, לנחם את האבל. ולישנא דמתניתין, 'נפטורין את הרבים', משמע דיכולים לנחם אח"כ לאבלים בביתם בדברים, אלא דהאבלים עצמם פוטרים את הרבים, שלא להטריח עליהם. במשנה במסכת מועד קטן, כתוב בלשון אחר ממה שכתב הרמב"ם. זאת מלה דומה, אבל המובן אחר. הכוונה היא, שהם פוטרים את הרבים. דהיינו, המובן הוא כמו בנ"ד, שהם נפטרים לשלום, דהיינו שהם הולכים. הדבר נגמר, כבר לא צריך להטריח, האנשים כבר יכולים ללכת. זהו 'נפטורין את הרבים'.

כבר דיברנו על כך בזמנו [מוצש"ק קרח ה'תשע"ה], שמהר"ץ מביא רמב"ם שאינו לפנינו, וחייבים לומר כי למהרי"ץ היתה את הגירסא הזאת בהרמב"ם. אמנם במקצת מן הספרים שלפנינו כיום ישנו שינוי, וכתוב 'נפטרים', אבל לא כתוב בלשון שהביא מהרי"ץ, 'נפטורין'. אבל המובן הוא אותו הדבר. בסדר, בודאי שהמלה מתפרשת גם במובן אחר. ויש עוד דוגמאות. אך באותו נושא ממש, ובאותו פרק, לא יתכן מובן נוסף.

שערי יצחק – השיעור השבועי

ואם נגיד, כי כיון שסדר התפילות הוא ארוך, כמה דפים, לכן אי אפשר להביא זאת בגוף ההלכות. א"כ מה נאמר לגבי הלכות ספר תורה, שם הרמב"ם הכניס באמצע הלכות ספר תורה [בסוף פרק שמיני], את כל הפרשיות הפתוחות והסתומות, מ'בראשית' עד 'לעני כל ישראל'. זה גם כמה דפים.

הטמון בשאלתי הוא, האם בכך שהרמב"ם הביא זאת רק בסוף ספר אהבה, ברצונו להראות כי כביכול הדבר פחות חשוב, והוא רק 'נספח', ואינו מעיקרי ההלכות? בהמשך נראה, כי הדבר אינו כן. לא מסתבר לומר, כי רק את הדינים וההלכות הוא כתב בגוף החיבור, ולכן הוא רק סיפח את סדר התפילות בסוף, בכדי להראות שהדבר פחות חשוב. והסיבה היא, כי ישנם דברים שהוא כתב, והם מעיקר הדין כך. תכף נראה זאת, דוגמא אחת, לגבי קדיש דרבנן, שעסקנו בזה.

א"כ חוזרת השאלה, מדוע הוא הביא זאת שלא במקום? הדבר צריך עיון. המקום ברוך הוא יאיר עינינו.

שאלה מהקהל: אולי בגלל שנוסח התפילות תלוי במנהגים?
תשובת מרן שליט"א: גם בחיבורו, הוא מביא מנהגים. וכי בתוך החיבור, הרמב"ם לא מביא את המנהגים? בודאי שכן. הוא מביא כל דבר במקומו.

שאלה מהקהל: אבל אלו דברים שהם מעיקר הדין?
תשובת מרן שליט"א: בסדר, אבל וכי למשל ברכת 'יוצר אור ובורא חושך', היא לא מעיקר הדין?

שאלה מהקהל: אולי הוא הוסיף את סדר התפילות בשלב יותר מאוחר, לאחר שכבר סיים לכתוב את חיבורו?

מדוע הרמב"ם כתב את "סדר התפילות" בסוף ספר אהבה, ולא מיד לאחר הלכות תפילה.

דרך אגב, אם אני כבר מדבר על כך, ברצוני לומר לכם עוד איזה דבר, שהוא צריך עיון על הרמב"ם. זאת על דרך שנאמר, **לְהַבִּין מִשָּׁל וּמִלִּיצָה, דְּבָרֵי חֻכִּים וְחִידוֹתָם** [משלי א', ו'].

כידוע, יש להרמב"ם סידור מופלג בחיבורו. אין חיבור כזה. וזו כמובן רק אחת מן המעלות שלו. לא היה, והמאירי כבר אמר, כי גם לא היה. אין אפשרות לעשות משהו אחר דומה. כיון שאין דבר, שיהיה יותר טוב מאשר מה שהרמב"ם עשה, לפי המטרה שלו. אפילו מדייקים, מהיכן שהוא כתב הלכה מסויימת.

לכאורה, מדוע הרמב"ם כתב את 'סדר התפילות', בסוף ספר אהבה? הרי את נוסח ההגדה של פסח למשל, את 'סדר ההגדה', הרמב"ם הביא מיד לאחר הלכות חמץ ומצה, כיון שזהו הנושא. רבינו מנוח כותב [פ"ב מחמץ ומצה הל' י"ד] על הרמב"ם כך, הרב השלם, הביא הכל בשלימות. הרמב"ם לא השאיר אפילו דבר קטן. את נוסח ההגדה, הוא הכניס בתוך חיבורו. גם את נוסח התפילות, הוא הביא בחיבורו. אבל לכאורה, הוא היה צריך להביא זאת, בסוף הלכות תפילה. מדוע רק בסוף, לאחר הלכות ציצית, והלכות ברכות, והלכות מילה, הוא הביא את 'סדר התפילות'? הרי זה כבר לא הנושא? הרי היה לו להביא את סדר התפילות, מיד לאחר הלכות תפילה?

לא הייתי שואל את השאלה הזאת, לולא שאני בטוח, כי היתה לרבינו הרמב"ם סיבה לכך. הרי הסדר, היה אצלו כ"כ חשוב. א"כ, מדוע הוא לא הביא זאת במקומו.

אולי נאמר, כיון שיש שם גם את נוסח ברכת המזון, והדבר אינו קשור להלכות תפילה. אבל עדיין קשה, כי זאת לא היתה בעיניו. הוא היה יכול להביא בסוף הלכות ברכות את נוסח ברכת המזון, ואת סדר התפילות בסוף הלכות תפילה. הרי זה הוא המקום.

תשובת מרן שליט"א: אינני חושב. כי סדר התפילות מתאים במדויק, עם מה שהוא כתב בחיבור. למשל, את ברכת מעין שבע, הכתובה בחיבור, בסוף פרק תשיעי מתפילה, הוא אינו מביא זאת כאן בסדר התפילות. כלומר, בהלכות הוא הכניס דברים מסויימים, ואותם הוא לא מביא כאן. א"כ רואים, שהדבר משלים במדויק את מה שהוא כתב בחיבור. ההתאמה ביניהם, היא ממש הפלא ופלא. זה לא יכול להיות, שהוא שם זאת בסוף, כיון שהוא שינה את מחשבתו ממה שכתב בחיבור. אחרת, הוא היה צריך לכתוב חלק מן הדברים בפנים. רואים שהדבר מתוכנן מעיקרא.

בכל אופן, צריך הסבר בעניין דלעיל. טמון כאן איזה רעיון.

ביאור דברי הרמב"ם בעניין קדיש בתרא, האם הוא חובה או מנהג, ולמאי נפק"מ.

כעת נדבר, על יסוד עניין הקדיש. כבר הרמב"ם, הביא זאת ב'סדר התפילות', אמנם הוא מזכיר זאת גם בחיבורו, אבל ב'סדר התפילות' הוא כתב את נוסח הקדיש כדלקמן, יתגדל ויתקדש שמיא רבא וכו', ומצות חכמים הראשונים, לענות 'אמן יהא שמיא רבא מברך' בכל כחו של אדם וכו'.

לאחר מכן, כותב הרמב"ם לגבי 'קדיש בתרא' כך, כל קדיש שאומר שליח ציבור אחר שגומר התפילה, שאינו אומר אחריו כלום, אלא כל העם שומעין אותו ויוצאין ונפטריין, [דרך אגב, גם פה חזר הרמב"ם על המלה "ונפטריין", במובן שאמרנו למעלה. ולכאורה יוצאין ונפטריין, היינו הך. ועיין שינויי נוסחאות שבמהדורת ר"ש פרנקל דף פ"א], נהגו העם כולם להוסיף בסופו נוסח זה, תתקבל צלותכון ותתעבד בעותכון וכו' יהא שלמא רבא וכו'. הרמב"ם קורא לקדיש זה, בשם 'קדיש בתרא',

כיון שזהו הקדיש האחרון. אצלנו, זה אינו הקדיש האחרון ממש, כיון שאנו מוסיפים לאחר מכן עוד קצת דברים, כגון פיתום הקטורת ו'עלינו לשבח'. אבל מעיקר הדין, שם נגמרה התפילה. לכן, אדם שהוא טרוד, יש לו אפשרות לצאת לאחר קדיש זה, כמ"ש רבינו מנחם.

אח"כ מביא הרמב"ם את 'קדיש דרבנן', והקדים בזה"ל, כל עשרה מישראל או יתר, שהיו עוסקין בתלמוד תורה שעל-פה, ואפילו במדרשות או בהגדות, כשהן מסיימין, אומר אחד מהן קדיש בנוסח זה, יתגדל ויתקדש שמיא רבא, דעתיד לחדתא עלמא ולאחאה מיתייא ולמפרק חייא וכו', ויבע משיחיה וכו'. כך היא נוסחת הרמב"ם, ולא 'ויקרב משיחיה'. על רבנן וכו'. ולאחר מכן, הוא מביא את נוסח נפילת פנים.

מי שידויק בלשון הרמב"ם, יראה כי הוא כתב לגבי קדיש תתקבל, 'נהגו' להוסיף תתקבל. על קדיש דרבנן, הוא לא כתב בלשון 'נהגו'. א"כ רואים, כי הקדיש דרבנן, הוא חובה מצד הדין. [וע"ע בסידור צלותא דאברהם דף קמ"ו].

נפקא מינה, לגבי קטן. בעוה"ר, לפעמים נפטר אדם, המשאיר אחריו ילד קטן, פחות מגיל שלוש עשרה, והוא רוצה לומר קדיש. האם מותר הדבר? בפשטות, אם הקדיש הוא חובה, כיצד הקטן יכול להוציא את הציבור ידי חובה? אכן, אם הקדיש אינו חובה, אלא רק מנהג, הקטן יכול לומר אותו. אבל אם הקדיש שלאחר פיתום הקטורת, ולאחר כל לימוד, הוא חובה, אזי הקטן אינו יכול לאומרו. ישנם המקילים בכך, הארכתיו על העניין בשו"ת עולת יצחק [חלק ב' סימן נ"ג], ולא כעת הוא הזמן להרחיב בנושא. אבל זאת תהיה נפק"מ, בין אם הקדיש הוא חובה או מנהג.

ישנה עוד נפק"מ, לגבי השאלה, האם מותר לעבור, לפני מי שאומר קדיש? ואם כן, עד מתי

סגולת אמירת קדיש יתום, הבנה בכוונת מהרי"ץ
זיע"א בע"ח, בהביאו את דברי ספר "מעבר יבוק"
וסידור דבריו לפי מנהגינו.

נחזור לעניין קדיש יתום, ונבאר בס"ד מה
מעלתו של קדיש יתום.

מהרי"ץ זיע"א בע"ח חיים [דף פ' ע"ב] כותב כך,
אם יש יתום על אביו ועל אמו, אומר הוא
קדיש זה, והוא נקרא קדיש יתום, לפי שנהגו
להניחו ליתומים לאמרו. הדבר מובא, לאחר
פיטום הקטורת, לפני עלינו לשבת. אם אין
יתום, גם הש"צ יכול לומר זאת, על אף שיש לו
אב ואם (אם אינם מקפידים כמבואר בפוסקים.
ואם מקפידים, יזמין אדם אחר), כיון שקדיש זה
הוא חובה, כפי שאמרנו לעיל. א"כ, אי אפשר
לומר, טוב, אם אין יתום, לא נאמר את הקדיש.
כי לאחר דברי תורה, חייבים לומר קדיש. אבל
כאשר יש יתום, מזכים אותו לומר את הקדיש.

וכן מפורש להאר"י ז"ל הובא בס' משנת
חסידים וז"ל, ואח"כ יאמר קדיש יתום וברכו,
ואח"כ עלינו לשבת. כנראה, מהרי"ץ דייק כאן
בלשונו, שכתב 'בהתחלה אומר קדיש יתום
וברכו, ואחר כך עלינו לשבח'. דהיינו, ישנה
סגולה באמירת 'ברכו' דוקא. לפי מה שכתוב
במדרשים, כגון במדרש בתנחומא ובזוהר
חדש, המעשה הידוע, עם רבי עקיבא או תנאים
אחרים, הוא אמר קדיש יתום, או 'ברכו'. ותו
לא. אמנם אצלינו, 'עלינו לשבח' הולך ביחד
עם 'ברכו', אבל לאמיתו של דבר, אין קשר בין
הדברים. העיקר הוא, קדיש וברכו. משהו
אחר, יכול לומר את עלינו לשבח. אבל כיון
שהוא כבר התחיל, נהגו כי הוא ממשיך עד
הסוף. והדבר יכול להיות, גם בצורה ההפוכה.
כגון, אלו מן האשכנזים האומרים 'עלינו
לשבח', ואח"כ בלי קשר, אחרי כמה עניינים,
ברכו. אין קשר בין שני הדברים הללו. דהיינו,
'ברכו' זה לא פתיחה ל'עלינו לשבח', כמו שזה
בברכת 'יוצר אור', ו'אשר בדברו מעריב
ערבים'.

אסור? הרי לגבי העומד בתפילה, לית מאן
דפליג, שאסור לעבור לפני המתפלל. הבאתי
בס"ד בשע"ה [או"ח ח"א סימן כ"ה סעיף ה'] כך, יש
אומרים שאסור לעבור כנגד האומר קדיש,
כמו נגד המתפלל. ישנם פוסקים האומרים, כי
דין הקדיש בזה כדין התפילה, ואסור לעבור
לפני מי שאומר קדיש.

ובעני יצחק [הערה י"ז] כתבתי בשם הכף החיים,
דהיינו דוקא עד 'דאמירן בעלמא'. אבל 'על
ישראל' וכו', 'יהא שלמא' וכו', אין להקפיד,
שאינם אלא מנהג. המקילים לדבר בפיסקת
'על ישראל', סומכים על כך. אמנם, אסור
לדבר בשעת אמירת הקדיש, אבל לאחר
'דאמירן בעלמא', יש דעות שמותר לדבר.

שאלה מהקהל: ישנם המקילים לדבר ב'יהא
שלמא'?

תשובת מרן שליט"א: כן. זכורני שכך שמעתי
מבעל יביע אומר ויצריך לחפש, כי מסתמא
כבר נכתב.

ובהמשך ההערה כתבתי כך, ולענ"ד נראה,
דזהו דוקא לגבי 'תתקבל', ו'יהא שלמא'. אבל
נוסח 'על ישראל ועל רבנן', מוכח מהרמב"ם
שהוא מן הדין, כמו שביארתי בתשובותי
עולת יצחק חלק שני סימן נ"ג אות ב' ד"ה
והנה. דהיינו, גם אם נאמר שהאסור לעבור
הוא רק בעיקר הקדיש, ומכיון ש'יהא שלמא'
הוא רק מנהג, כותב הכה"ח כי מותר לעבור
לפניו, אבל הרי קדיש דרבנן הוא מצד הדין,
ולא מצד מנהג, כמבואר בדברי הרמב"ם, א"כ
שם יהיה אסור לעבור לפניו גם לדעת הכה"ח,
וקי"ו לגבי עניין הדיבור בזמן זה.

אלו שני נפק"מ, בין האם זה חובה, או שזה
מנהג.

ממשיך מהרי"ץ ואומר, וכן כתב בספר מ"י דף ק"נ ע"א. 'ספר מ"י' היינו, הספר מעבר יבוק, למהר"ר אהרן ברכיה מודינה, מחכמי איטליא. בעזה"ת תכף נראה את דבריו בפנים. שזה הקדיש הוא נקרא קדיש יתום, וסגולתו לצנן הגיהנם על כל מיתו עולם וכו' ע"ש. מהרי"ץ מסתייע גם מן הספר הזה, שהקדיש הזה נקרא 'קדיש יתום', ומעלתו 'לצנן את הגיהנם'. דהיינו, אם הגיהנם רותח 300 מעלות, מורידים להם כמה מעלות. כנראה שבצירוף כמה קדישים, עוד קדיש ועוד קדיש, הדבר מצנן עוד יותר את הגיהנם.

מוסיף מהרי"ץ, ובזהר פרשת נח בתוספתא דף ע"ב ז"ל, ובכל זמנין דאמרינן ישראל איש"ר, קב"ה אתמלי רחמין, וחיים על כולא, ורמיז למלאכא דממונא על תרעי דגיהנם וכו' ע"ש, ורווחין לון שעתא ופלגא. כלומר, על כל קדיש, על כל אמירת 'אמן יהא שמיה רבא', נותנים מנוחה לנשמות הרשעים, במשך שעה ומחצה.

ממשיך מהרי"ץ ואומר, וכתב בעל זהרי חמה, שמדרכו וסגולתו של הקדיש, להוציא הרשעים מגיהנם. ולכן נוהגים לומר קדיש בשביל אביו ואמו, ולא תפילה או קדושה או קריאת ס"ת וכיוצא.

מתוך הספר מעבר יבוק, מהרי"ץ הביא רק שורה אחת. כעת תשמעו, מה כותב בגוף הספר מעבר יבוק. הוא מאריך בעניין זה, ולכאורה מהרי"ץ הביאו בשינוי גדול. הדברים כתובים בספר מעבר יבוק, פרק חמישי דף ק"נ. אני בכוונה מדגיש זאת, כיון שישנם היום דפוסים אחרים, לכן הבאתי את הדפוס שבו השתמש מהרי"ץ, כפי שציין את הדף הזה, דף ק"נ. לכן, שלא יבוא מישהו ויאמר, כי ישנה גירסא אחרת וכדומה. לא היתה לפני מהרי"ץ כאן נוסחא אחרת.

כך כתוב שם, מצאתי, כי הקטורת הוא לרצות מדת הדין. זאת מעלת הקטורת, לפייס את מדת הדין. ומטעם זה, עוצר המגיפה, כי תתרוה צמאונה ולא תקטרג, בסוד שעיר המשתלח לעזאזל. ובשיר השירים על פסוק 'אלך לי אל הר המור' אמר, וכל מזיקים ומחבלים, הוו ערקין מריח קטורת בוסמיא. זהו דבר ידוע, כתוב כך בתרגום שם, כי יש בכך סגולה להבריא את כל המקטרגים. וכיון שהוא לרצון מדת הדין, ודאי שאין לחוש להתנגדות ח"ו.

והוא מוסיף וכותב, ולא לחנם תיקנוהו מסדרי התפילות אחר קדיש תתקבל, שמשם ואילך יש שני קדישין. קדיש הראשון אומרים אותו, לצנן הגיהנם על כל מיתו עולם בכלל. וקדיש של 'עלינו לשבח', נקרא קדיש יתום, שאומר אותו הבן על אביו או אמו. בכוונה מכוונת, שמו את הקדיש הזה לאחר פיתום הקטורת, כיון שאמירת פיתום הקטורת כבר עשתה את פעולתה, כפי שאמרנו שהיא מרצה את מדת הדין ומבריחה את כל המזיקים והמחבלים, לכן תיקנו מסדרי התפילות לומר קדיש יתום לאחר מכן.

הוא דייק בלשונו, ולא כתב כי כך תיקנו אנשי כנסת הגדולה, כיון שלא הם אשר קבעו זאת, אלא 'מסדרי התפילות', דהיינו גדולי ישראל שלאחר מכן, אשר ראו מה צריך להוסיף או לתקן. וכבר אמרנו, כי הדבר לא מוזכר ברמב"ם, וכן בכל הקדמונים.

הנה שכיוונו לסדר קדיש לכל מיתו עולם אחר אמירת סדר זה, המבסס דיני גיהנם בכחו הנאדרי. כיון שכבר יש את עניין פיתום הקטורת, אם יאמרו גם את הקדיש, אזי הדבר מצנן את הגיהנם על כל מיתו עולם בכלל. אם כן, אין המדובר על אדם פרטי, אלא הדבר מועיל לכל הנפטרים הצריכים את זאת. ונוסף עליו כח הקדיש שלאחריו, שמצנן אש גיהנם

יוצא א"כ, כי דברי ספר מעבר יבוק, אינם כפי נוסח האשכנזים, ולא כפי נוסח הספרדים, אלא כפי הנוסח שאומרים החסידים, המכונה "ספרד". כמובן, הוא היה הרבה לפניהם, אבל הם תפסו את הסדר הזה.

שאלה מהקהל: גם להם יש קדיש באמצע, דהיינו לאחר שיר של יום ולפני פיתום הקטורת? למה זה שונה ממה שהוא כתב?

תשובת מרן שליט"א: בסדר, אבל זה לא מתאים עם דבריו. כיון שהוא כתב שהקדיש השני הוא אחרי 'עלינו לשבח'. הסדר כפי שכתב בעל מעבר יבוק, איננו מתאים לשום נוסח. לא נוסח אשכנז, ולא נוסח הספרדים, ולא נוסח תימן. על כרחך, שזהו נוסח המשולב מהנוסחאות הללו. שהסדר לפי זה, פיתום הקטורת, קדיש דרבנן, עלינו לשבח, קדיש יתום. [וע"ע בס' נשמת ישראל (הרפנס) אבילות חלק ב' סי' ל"א דף תרנ"ד].

בכל אופן, השאלה שלי היא על מהרי"ץ זיע"א, כיצד הוא הביא ראיה מן הספר מעבר יבוק? הרי המעבר יבוק דיבר על שני קדישים, קדיש אחד, לצנן את הגיהנם לכל מתי עולם. וקדיש נוסף, אותו אומר היתום על אביו או אמו, לאחר עלינו לשבח. א"כ, כיצד מהרי"ץ הכניס את שתי המעלות הללו, צירף אותם כאחד, לגבי קדיש אחד?

מהרי"ץ כותב בשמו כך, זהו הקדיש נקרא קדיש יתום, וסגולתו לצנן הגיהנם על כל מתי עולם. לכאורה, בעל ספר מעבר יבוק, לא אמר כך. לדבריו, הקדיש הראשון, איננו קדיש יתום, כל שליח ציבור יכול לומר אותו, כי הוא מועיל לכל המתים. אין סיבה שהיתום דוקא יאמר זאת. רק לאחר מכן, אחרי עלינו לשבח, יש את קדיש יתום. הדבר קצת פלא.

את מה שכתב ספר מעבר יבוק בעשר שורות, הביא מהרי"ץ בשורה אחת. מהרי"ץ צמצם את דבריו, תמצית שבתמצית, אבל הביאם באופן אחר.

שעתא ופלגא, כאשר נתבאר בזוהר בכמה מקומות.

הוא מדבר, על שני קדישים. ואילו מהרי"ץ דיבר, רק על קדיש אחד. דהיינו, ספר מעבר יבוק, לא דיבר לפי הנוסח שלנו. שהרי אצלינו, יש כאן רק קדיש אחד. לאחר פיתום הקטורת, אומרים קדיש דעתיד, דהיינו קדיש דרבנן, ולאחר עלינו לשבח אין שום קדיש. אולם ספר מעבר יבוק, מדבר על שני קדישים. לדבריו, קדיש אחד הוא מצנן את הגיהנם על כל מתי עולם, לא כתוב בכמה זמן המדובר, אולי רק בשעת אמירתו. ולאחר מכן ישנו עוד קדיש, לאחר עלינו לשבח, אשר אותו אומר היתום. והוא מצנן על אותו נפטר, שעה ומחצה. א"כ, הוא קורא 'קדיש יתום', לקדיש שלאחר עלינו לשבח, ולא לקדיש שלפני כן.

מובן כי אצל בעל מעבר יבוק, שהוא נוסח איטליאני, היה המנהג כמו בנוסח ספרד, דהיינו הנוסח שלחסידיים. חסידי הבעש"ט. לאחר קדיש תתקבל, קבעו שני קדישים. האחד לצנן את הגיהנם, והשני הוא ליתום. לפי הנוסח שלנו, בודאי שהדבר איננו מתאים.

ולפי נוסח הספרדים הרגיל, הדבר ג"כ אינו כך. כי לפי נוסחתם, אומרים שני קדישים, לאחר 'קדיש תתקבל' הנאמר לאחר זבא לציון'. ולפני 'עלינו לשבח'. האחד, קדיש 'יהא שלמא', לאחר שיר שליום. והשני, קדיש 'על ישראל', לאחר פיתום הקטורת, ואני רואה, מצויין כאן בסיפורם, כי יש בו תועלת גדולה לנשמת הנפטר. ולאחר 'עלינו לשבח', אין קדיש בכלל. ולפי הסיפור נוסח אשכנז, הם בכלל אומרים את פיתום הקטורת, לאחר 'עלינו לשבח'. לפי נוסחתם, אומרים 'קדיש תתקבל' לאחר זבא לציון, ומיד לאחר מכן 'עלינו לשבח', ולאחריו קדיש יתום. לאחר מכן הם אומרים שיר של יום, ושוב הפעם אומרים קדיש יתום. ואח"כ הם אומרים את פיתום הקטורת, ולאחריה אומרים 'ברכו'.

צריכים לומר, כי מהרי"ץ הביא את דברי מעבר יבוק, באופן שהדברים יתאימו לפי הנוסח שלנו. כלומר, איך היה כותב ספר מעבר יבוק, אם היה לו את הנוסח שלנו. דהיינו, אם מהר"ר אהרן ברכיה ממודינה היה תימני, כיצד הוא היה כותב את הדברים. מהרי"ץ זיע"א רצה לסדר זאת, לפי נוסחתנו. א"כ, באותו הקדיש בעצמו, נכללים שני הדברים. הדבר מועיל לכל מתי עולם, כיון שזה לאחר פיתום הקטורת, וגם עבור 'קדיש יתום', כיון שאין לנו קדיש אחר.

הדבר חייב להיות כך. חובה להסביר כך, ולסדר את הדברים בצורה כזאת. אף כי לא מובן, מדוע מהרי"ץ לא רומז על כך כלל ועיקר. וצ"ע.

שאלה מהקהל: מדוע מהרי"ץ היה צריך להשתדל, ולסדר את דברי מעבר יבוק, לפי הנוסחא שלנו?

תשובת מרן שליט"א: כיון שברצונו ללמד אותנו, מה היא התועלת של קדיש זה. אבל, מהרי"ץ היה צריך להאריך בכך. להביא את כל הדברים אשר אמרתי עד כה. שהמעבר יבוק אמנם כתב כך וכך, אבל זה לפי מנהג מקומו. ולדידן זה מסתדר כך וכך. אולם, במקום לומר את כל המהלכים הללו, מהרי"ץ קפץ ישר אל הסוף. הוא לקח את דבריו, והתאים אותם אלינו. שִׁפֵּל את ידיו, כתרגומו 'אחכימינו לידוהי'.

שאלה מהקהל: לפי ספר מעבר יבוק, שני הקדישים הם 'על ישראל'?

תשובת מרן שליט"א: הוא לא כותב זאת במפורש, אבל מסתבר שלא. לאחר פיתום הקטורת, זהו קדיש דרבנן, ולאחר מכן זהו כנראה קדיש יהא שלמא. או חצי קדיש. אבל הדבר אינו משנה, כי העיקר הוא אמירת 'אמן יהא שמיה רבא'. אבל מה שמוסיפים לאחר מכן, זהו דבר שצריך להתאים לפי העניין והצורך.

חשיבות אמירת קדיש יתום, גם בתפילת המנחה, וכן בשבתות וימים טובים.

עניין אמירת קדיש יתום, כפי שאמרנו, איננו רק בתפילת שחרית, אלא גם בתפילת מנחה, וגם בתפילת ערבית.

הגרי"ח בספר עוד יוסף חי, בפרשתנו [פרשת ויחי סעיף ד'], מדגיש את העניין הזה לגבי תפילת מנחה, כיון שהדבר איננו כ"כ מפורש בספרים, אולם זה חשוב לעניינינו, שאמרנו כי יש צורך לומר את הקדיש הזה גם לאחר התהלים שבסיום תפילת מנחה.

הוא כותב כך, קדיש בתרא, אינו מכלל הקדישים הנזכרים, לפי שכבר עלו כל העולמות. את השם 'קדיש בתרא', מה שהבאנו מקודם בשם הרמב"ם שהכוונה היא על קדיש תתקבל. והגרי"ח קורא כך, לקדיש שלאחר קדיש תתקבל. כיון שאצלינו, הקדיש תתקבל, הוא כבר אינו קדיש בתרא. אנו גם לא קוראים לו כך, קדיש בתרא, כיון שאצלינו הוא אינו הקדיש האחרון. לכן, הוא קורא לקדיש יתום, בשם 'קדיש בתרא'.

לאחר מכן, הוא מביא את ספר שער הכוונות האומר כך, זה הקדיש, נקרא "קדיש יתמא", רוצה לומר קדיש שאומרים אותו היתומים. והעניין הוא, שהקדיש הזה הוא בעולם העשייה, ששם בחינת המיתה, כדי להעלות כל הנשמות והנפשות, בסוד תחית המתים. ועל כן, אומרים אותו היתומים, על מיתת אב ואם. ויש בקדיש הזה, שם בן מ"ב וכו'. זהו שם בן ארבעים ושתים אותיות. ישנה כוונה, למי שידע לכוון, אשר צריך לכוון אותה בעת אמירת הקדיש.

ממשיך מהרח"ו וכותב בשם האר"י ז"ל, ושמעתי ממורי ז"ל, שטוב לומר הקדיש הזה על מיתת אביו ואמו כל השנה כולה, אפילו בשבתות וימים טובים. הרי לכאורה, אם

אביו, בשלושת התפילות, ערבית שחרית ומנחה.

דרך אגב, מכאן רואים לא כפי שנהגו 'חדשים מקרוב באו', שמתחילים לומר קדיש מהשבת שלפני היאר-צייט, וממשיכים לומר בכל אותו השבוע, עד יום היאר-צייט. אפילו האר"י ז"ל, לא עשה כך. אלא כפי שאנו נוהגים, שאומרים רק בשבת שלפני היאר-צייט, ורק באותו היום שבו חל היאר-צייט. גם אם המדובר בסוף השבוע, ביום רביעי, או חמישי, אין זה משנה, הוא אומר את הקדיש רק באותו היום, ולא בימים שבינתיים, כיון שהדבר אינו מעלה ואינו מוריד. ומי שיראה את פנימיות הדברים, יבין כי כמעט אין לכך משמעות. אולי ישנם החושבים, כי בכך מוסיפים לנפטר עוד זכויות, וכדומה. אבל נראה, כי הדבר איננו משמעותי. בכל אופן, לא נהגו כן בקהילותינו.

כעת [באות ה'] מביא הגרי"ח, לגבי העניין של אמירת קדיש יתום, בתפילת המנחה. וז"ל, דע, כי העולם חושבים, דקדיש יתמא שאומרים קודם עלינו לשבת, אינו אלא בערבית ושחרית. ואינו כן. ישנה טעות לאנשים. הם סוברים, כי במנחה אין קדיש יתום. אלא ישנו בשלש תפילות, שחרית מנחה ערבית. והוא מביא שוב את דברי שער הכוונות, כפי שהבאנו לעיל.

והוא ממשיך וכותב כך, אך לא תיקנו לומר בו 'ברכו', כדרך שאומרים בשחרית וערבית, מפני כי מנחה זמן דין ושליטת החיצונים, ואין טוב להתגרות בהם, להראות ולפרסם להדיא עניין המכניע אותם, כמו שנאמר [דברים כ"ה, ד'] לא תחסם שור בדישו. כיון שבשעת המנחה, מ'כי ינטו צללי ערב', וקל וחומר בלילה ממש, מאז 'בו תרמוש כל חיתו יער', א"כ לא טוב להתגרות בהם. לכן, כיון שאנו רוצים לשחרר את המתים מן הגיהנם, אזי המקטרגים יבואו ויקטרגו. איננו נלחמים איתם, לנוכח לנגדם.

המטרה היא בכדי לצנן את הגיהנם, להציל את אביו מדינה של-גיהנם, הרי בשבתות וימים טובים, הגיהנם אינו עובד. רק מחללי שבת ויו"ט, נענשים בגיהנם אפילו בזמנים אלו, כמפורש בזה"ק פרשת תרומה ודף קנ"א ע"א, שמחללי שבת בעוה"ז, אין להם מנוחה בגיהנם אפילו בשבת. מדה כנגד מדה. אבל אדם שלא חילל שבת, אינו נענש בגיהנם בשבת. א"כ, מדוע צריך לומר קדיש יתום, גם ביום שבת? הוא מסביר זאת כך, לפי שאין הטעם כפי מה שחושבים המון העם, שמועיל להציל נפש המת מדינה של גיהנם בלבד, אלא הנה עוד יש בו תועלת אחרת, והוא להכניסו לגן עדן, ולהעלותו ממדרגה למדרגה. ולפי זה, גם בשבתות וימים טובים יש לאמרו.

יוצא, כי יש לנו בנדון דידן, שלשה כיוונים. ישנה דרגא אחת, שהיא 'לצנן גיהנם'. דהיינו, הוא עדיין נמצא בגיהנם, רק מורידים לו כמה מעלות חוס פחות. ומלשון ספר מעבר יבוק נראה, כי אפילו לגבי היתום, זה ג"כ בכדי לצנן גיהנם, שעתא ופלגא. כלומר, הקדיש הרגיל הכללי, הוא בכדי לצנן, לא כתוב כמה זמן, אבל הקדיש יתום מועיל לו במשך שעה וחצי. ומהרי"ץ מוסיף, כי הקדיש יתום, מוציא אותם לגמרי מן הגיהנם. וכעת נוסף לנו, כי לא רק שהדבר מוציא אותו מן הגיהנם, אלא הוא גם מכניס אותו לגן עדן.

כי יכול להיות אדם, שיוציאו אותו מן הגיהנם, אבל הוא יישאר בחוץ, 'בחוץ יעמוד'. לכן, בזכות הקדיש יתום, יכניסו אותו לגן עדן. הוא עלה מדרגה נוספת. זאת הסיבה, שאומרים זאת גם בשבת יום טוב, כיון שלולא זאת הוא היה יכול להישאר בחוץ. והקדיש הזה, מועיל להכניסו לגן עדן פנימה.

מוסיף מהרח"ו ואומר, ואני ראיתי למורי ז"ל, שהיה אומר קדיש בתרא זה, בכל שנה ושנה, ביום שמת בו אביו, בשלש תפילות. דהיינו, האר"י היה אומר זאת ביום היאר-צייט של

ולכן נעשה דבר, המכניעם ומערבבם בהצנע ובהסתר, כדי שלא יתקנאו בנו. ולכן, אפילו שם זה דקרו ליה לקדיש זה בשם "קדיש יתמא", לא רצו חכמים לקרותו להדיא אלא רק על קדיש של שחרית, ולא של ערבית, מפני כי שחרית הוא זמן שליטת החדש. א"כ בעצם, כתוב כאן עוד יותר. כי הזכירו את השם 'קדיש יתום', רק בתפילת שחרית. ולא רצו לומר כך גם על תפילת ערבית, למרות שהדבר נכון, כיון שרצו להעלים ולהצניע את זאת. הוא הדין בתפילת המנחה, ששם גם 'ברכו' לא תיקנו, כי אז התחלת שליטתם. אבל לאמיתו שלדבר, זהו אכן קדיש יתום.

מי ששם לב, מדגישים בשם האר"י, כי את הקדיש יתום אומר היתום ביום היארצייט, ומשמע לא בכל ימות השנה הראשונה. אבל למעשה נוהגים לומר, שהיתום אומר את שלושת הקדישים, או לפחות שנים, בכל ימות השנה. מה המקור לכך?

ראיתי כי בעטרת מרדכי [על ענייני הקדיש, דף צ"ב], כבר עמד על השאלה הזאת, שהרי האר"י אמר כי זהו רק ביום השנה, בכל שנה ושנה, אבל לא בכל ימות אותה שנה. או לדידן, שזהו רק אחד עשר חודש. ולא ניכנס כעת לפרטי הפרטים. וזה כתוב רק לגבי תפילת שחרית. היכן כתוב, גם לגבי תפילת ערבית? וק"ו לגבי תפילת מנחה?

הוא מצא, כי המקור לכך הוא, בספר משנת חסידים [מסכת שחרית ערבית דף מ"ב ע"א]. אכן בשער הכוונות ופרי עץ חיים, זה נזכר רק לגבי יום השנה. אבל בספר משנת חסידים כתוב כך, יאמר קדיש בתרא, והוא הנקרא קדיש יתום, כי היתום אומרו כל השנה שמת בו אביו או אמו, בכל השלש תפילות. א"כ, הדבר כתוב במפורש, כי זה לא דוקא ביום השנה ממש.

אותו הדבר, כתוב בספר נגיד ומצוה [דף ע"א ריש עמוד א'], ואני ראיתי למורי זלה"ה, שהיה אומר קדיש זה בתרא, בכל שנה ושנה ביום שנפטר אביו ואמו, בשלש תפילות. ואמר מורי ז"ל, שטוב הוא שיאמר אותו היתום שמת לו אביו או אמו, כל אותה השנה, בג' תפילות, ג"כ בשבת קודש ע"כ. הוא כותב במפורש, ששמע מפי האר"י, כי טוב לומר זאת אז בכל שלושת התפילות, וגם בשבת ויו"ט.

ברוך ה', פחות או יותר, העניינים כעת מובנים.

סיפור על תלמיד הגר"א שנהיה חולה מלימוד מסכת גיהנם שבספר ראשית חכמה, ודברי הגר"א אליו.

בכדי לדעת, מהו 'דינה של גיהנם', נביא מה שראיתי מספרים מעשה שהיה, בתלמיד הגר"א אשר נהיה חולה, מפני שלמד את 'מסכת גיהנם' שבספר ראשית חכמה. הוא קיבל דיכאון מכך. רח"ל.

הסיפור מובא בספר שלמי שרה [פנינים ואגרות מבעל משמר הלוי, סימן ד' דף צ"ב] בזה"ל, מספרים שאחד מגדולי תלמידיו של הגר"א, לא הגיע כמה ימים לשיעור אצל רבו. שאל הגאון את התלמידים, מדוע פלוני לא הגיע? אמרו לו, שהוא שוכב חולה בביתו. במה הוא חולה? שאל. ענו לגאון, שהוא למד את כל מסכת גיהנם ב'ראשית חכמה'. בספר ראשית חכמה שער היראה פרק י"ב, יש את מסכת גיהנם. אין שם את מסכת גן עדן... וראה מה הוא גיהנם, ונהיה עקב כך מדוכא. אמר הגאון, נלך לבקרו. הגיעו לביתו של התלמיד, ומצאוהו שוכב במטה. שאלו, למה הנך שוכב במטה? ענה לו, למדתי ב'ראשית חכמה' מסכת גיהנם, מה שמחכה לאדם, וכיון שלמדתי מהו גיהנם נתקפתי בדכאון.

במסכת גיהנם, כתובים דברים רבים, אקרא לכם רק קטע אחד [פרק שני], אמר רבי יהושע בן לוי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ומצאני

יסורים קטנים ביותר, מכבים הרבה. לכן אמר הגר"א לתלמידו, אינך צריך לדאוג. אמנם כל מה שכתוב על הגיהנם, נכון הוא. אבל מעט יסורים, מכבים הרבה.

ואמנם מבקשים אנו מהקב"ה, מה שחטאתי לפניך מחוק – מרוק ברחמך הרבים, אבל לא על ידי יסורים וחליים רעים. לכאורה, הרי אנו אומרים בסוף וידוי ביום הכיפורים, זמה שחטאתי לפניך מרוק ברחמך הרבים, אבל לא על ידי יסורים. הם מוסיפים עוד "וחליים רעים". עכ"פ מדוע לא על ידי יסורים? הרי אדרבה, הרי צריך יסורים. וכי לא טוב, שיהיו לאדם יסורים? אך הרי כתוב בגמרא ערכין, אין לך אדם שאין לו יסורים, אשרי מי שיסוריו מן התורה, ומסביר רבינו יונה, מה זה יסורים מן התורה? שהוא מתאמץ ללמוד בעת שהוא רוצה לישון, הוא מתאמץ בעבודת ה', אלו הם יסורים מן התורה, וה' יעזור שח"ו לא יהיו יסורים אחרים.

דהיינו, כאשר האדם מתאמץ ללמוד. כגון שהוא עייף, רוצה לישון, אבל הוא מתאמץ ללמוד, אלו הם יסורים מן התורה. אם כן, האדם מבקש שאם כבר יסורים, אזי יסורין של תורה, לא סוג אחר של יסורים, כגון מחלות רח"ל.

בגמרא ברכות [דף ה' ע"א] כתוב, שהדבר תלוי. ישנם יסורים של אהבה. וישנם יסורים, שיש בהם ביטול תורה ותפילה. אלו אינם יסורים של אהבה. **אֲשֶׁרִי הֶגְבַּר אֲשֶׁר תִּסְרְנוּ יְהוָה וְגו'** [תהלים צ"ד, י"ב]. **כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהָב יִי יוֹכִיחַ, וְכָאֵב אֶת בֶּן יִרְצֶה** [משלי ג', י"ב]. וישנם כאלה, אשר אינם רוצים יסורים. ישנם כמה חכמים שאמרו, לא הם ולא שכרם, כי הדבר היה גורם להם לביטול תורה ותפילה. [עיין מהרש"א בברכות שם]. אבל ישנם יסורים, שהאדם מייסר את עצמו. כגון, אם קשה לו כעת ללמוד, הוא מתנמנם, ואעפ"כ הוא מתעורר, קם ומתאמץ ללמוד תורה, ע"י הצער הזה הוא חוסך מעצמו את כל היסורים ואת הגיהנם וכו'.

אליהו הנביא זכור לטוב. אמר לי, רצונך שאעמידך על שער גיהנם? אמרתי לו, הן. הראני בני אדם, שתלויים בחטמיהם, ובני אדם שתלויים בידיהם, ובני אדם שתלויים בלשונותם, ובני אדם שתלויים ברגליהם וכו'. והראני בני אדם שתלויים בעיניהם. כל אדם תלוי, לפי חטאו. והראני בני אדם, שמאכילים אותם בשרם. ובני אדם, שמאכילים אותם גחלי רתמים. ובני אדם יושבים חיים, ותולעים אוכלים אותם. האדם חי, לא מת שבשרו רקוב, ואז הוא לא חש ולא מרגיש צער כלל. אלא אדם חי, ותולעים אוכלים אותו. אמר לי, אלו שכתוב עליהם, **כִּי תוֹלְעֵתָם לֹא תָמוּת** [ישעיהו ס"ו, כ"ד]. והראני בני אדם, שמאכילים אותם חול דק, והיו מאכילים אותם על כרחם, ושיניהם נשברות. והקדוש ברוך הוא אומר להם, רשעים, כשאכלתם הגזל, כאשר גזלתם מן האנשים, ואכלתם שלא מכספכם, היה מתוק בפיכם. ועתה אין בכם כח לאכול? לקיים מה שנאמר, **שְׁנֵי רָשָׁעִים שֶׁבֶרְתָּ** [תהלים ג', ח]. והראני בני אדם, שמשליכין אותם מן האש לשלג, ומן השלג לאש וכו'. אלו דברים מבהילים.

בכל אופן, הגר"א שראה את אותו תלמיד מסכן, אשר לקח זאת לליבו בצורה קשה, כיון שראה מה יהיה איתו ונתקף בדכאון, ואמר לו כך, תדע לך, שכל מה שכתוב שם, אמת ויציב הוא. ולא זו בלבד שזו האמת, אלא שזה לא כל האמת, אלא באמת זה הרבה יותר גרוע. זה לא הכל. הרמב"ן אומר בהקדמה לספר איוב, שרגע אחד בגיהנם, יותר גרוע משבעים שנה של יסורי איוב בעולם הזה. כל מה שכתוב שם, נכון. אלא מאי – הוסיף הגאון, בשמים יש דבר אחד, שערכו גבוה מאד. דבר זה נקרא "יסורים". כתוב בגמרא, שכאשר אדם מכניס ידו לכיסו, כדי להוציא שלש אגורות, ויצאו לו שניים, והוא צריך להכניס ידו פעם נוספת, אלו הם כבר יסורים. כל דבר פעוט, זה יסורים. וכ"ש [אם] תפרו לו בגד, והוא לא מרוצה ממנו, אלו יסורים. בשמים,

אם טעו ואמרו קדיש מיד לאחר קריאת ספר תורה במנחת שבת או במנחת תעניות, האם צריך לומר שוב קדיש קודם תפילת העמידה. הבנת דברי מהרי"ץ זע"א בע"ח בעניין אמירת הקדיש לאחר "במה מדליקין" וכו' אמר רבי אלעזר וכו', ולא גם לאחר "מזמור שיר ליום השבת" על אף שהוא פרק תהלים, ולמרות שבמוצאי שבת אנו אומרים קדיש לאחר פרקי "שיר המעלות", ולפי זה הבנה לנדון דידן.

ישנה עוד שאלה, בעניין תפילת מנחה של שבת. הרי אז לאחר קריאת ספר תורה, לאחר קריאת שלשה המברכים, לא אומרים קדיש. מדוע לא אומרים? הרי כיו"ב בקריאת התורה של שני וחמישי, אומרים קדיש. מדוע לאחר קריאת התורה במנחת שבת לא אומרים קדיש? הסיבה היא, כי ישנו קדיש לאחר מכן, לפני תפילת העמידה. א"כ, הקדיש הזה חוזר גם על קריאת התורה.

מה הדין, אם טעו ואמרו קדיש, לאחר קריאת התורה במנחת שבת? לא שמו לב, והעולה שלישי או הש"צ אמר קדיש, ולאחר מכן החזירו את הס"ת להיכל. האם עליהם לומר שוב קדיש, או שלא?

אותו הדבר, לגבי מנחה בתעניות. כגון, צום עשירי בטבת, שעברנו לפני מספר ימים. וכן לגבי כל הצומות. הרי בתענית, אומרים בתפילת מנחה 'זהו רחום' וכו' ואומרים קדיש, לאחר מכן מוציאים ספר תורה וקוראים בתורה, ולא אומרים קדיש, כיון שהקדיש שנאמר לפני תפילת העמידה, פוטר גם את זאת. אבל מה הדין, אם טעו, לא שמו לב, ואמרו קדיש לאחר הקריאה. האם עליהם לומר שוב קדיש, לפני תפילת שמו"ע? וכי אפשר להתחיל את התפילה, ללא אמירת קדיש?

שאלה מהקהל: הרי אומרים פסוקים לאחר קריאת ספר תורה?

תשובת מרן שליט"א: נכון, ישנם פסוקים, וא"כ צריך לומר קדיש. יתירה מכך, לכתחילה היה

צריך להיות שני קדישים. מה נפשך, אם ישנו חיוב לומר קדיש, בגלל אמירת הפסוקים, א"כ מדוע שלא נאמר קדיש אחד לאחר קריאת ספר תורה, וקדיש נוסף לאחר אמירת הפסוקים?

הערה מהקהל: אולי יש בכך טירחא דציבורא? תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. כיוונת לדברי היעב"ץ. אבל נלך לאט לאט.

ברצוני להסביר את דברי מהרי"ץ זע"א בעניין זה, אמנם כבר הזכרנו את דבריו, אבל ישנה כאן קצת עמקות. צריך להבין את דבריו לעומק, ומכך גם נגיע למסקנא בנדון דידן.

בערב שבת, אנו אומרים 'במה מדליקין', ולאחר מכן 'אמר רבי אלעזר וכו', וקדיש דרבנן. אח"כ אומרים 'מזמור שיר ליום השבת', ו'ברכו'. לכאורה, מדוע איננו אומרים קדיש, לאחר מזמור שיר ליום השבת? כך הוא לפני נוסח בלדי. לפי נוסח שאמי, אומרים אז קדיש 'יהא שלמא'.

ישנו מנהג שלישי, שאינו ידוע כיום. נהגו כך בארץ תימן, ב'כניס בית שיד', זהו בית הכנסת של מהר"י הלוי, בעי"ת צנעא. הם עשו פשרה בעניין זה. כיון שיש להם קצת מנהגים, הלקוחים מנוסח שאמי, א"כ גם בנ"ד, הם עשו המצאה. דבר מחודש, שאיננו כתוב בשום ספר. כנראה, הם עשו כך, בכדי לצאת מן המחלוקת. זכורני, כי אבא מארי זצ"ל, הסביר לי זאת כך. המנהג הזה, לא היה רק אצלם. אינני יודע, האם הם היו הראשונים, לנהוג כך. אבל בכל אופן, כנראה ישנם עוד כמה בתי כנסיות, באיזה מקומות, אשר נהגו כך. אינני יודע, האם המנהג הזה קיים עד היום. הרי בכניס בית שיד, גם לא היו נוהגים לומר קדיש 'דעתיד', בנוסח קדיש דרבנן. אבל יש גם אלה שאמרו 'קדיש דעתיד', ולקחו את הרעיון הזה. מנהגם היה, שלא לומר קדיש דרבנן לאחר 'במה מדליקין', אלא

לסיים באגדה, ונמצא שהדבר מיותר. בקיצור, זהו בלבול. לכן, הכי טוב שיאמרו את הדברי תורה, לפני 'במה מדליקין', אחרי 'לכה דודי' ו'בר יוחאי'. ולאחר מכן יאמרו פרק 'במה מדליקין', שזהו עוד לימוד, ובסוף אומרים קדיש דרבנן על הכל.

בכל אופן, לפי מנהג בלדי, שלא אומרים קדיש לאחר 'מזמור שיר ליום השבת', בא מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים [דף ק"ה ע"א] ונותן טעם לכך. וז"ל, ואינו אומר קדיש. כן המנהג קדמון, שאומרים בליל שבת 'מזמור שיר ליום השבת', ועומד ש"צ ופורס על שמע, ואינו אומר קדיש אחר המזמור, ומתחיל ברכו וכו'.

ונראה לי טעם למנהג. לכאורה, מדוע לא אומרים קדיש, לאחר המזמור? אם תאמר, כי לא אומרים קדיש לאחר מזמורים, הדבר אינו נכון, שהרי למשל בתפילת ערבית, לאחר שני המזמורים שאחרי תפילת העמידה, אומרים רבי חנניא וקדיש. א"כ, מדוע לאחר 'מזמור שיר ליום השבת', לא אומרים קדיש? מאי שנא? כותב מהרי"ץ טעם למנהג, לפי שלא מצינו, שתיקנו חז"ל לומר קדיש קודם מעריב, כי לא תיקנו לומר מזמורים קודם ברכת ערבית. ואעפ"י שתיקנו לומר פסוק 'זהו רחום' בחול קודם ברכת מעריב, הא מיהת פסוק חד הוא, ולא חשיב לומר עליו קדיש. מסביר מהרי"ץ, שאין תקנת חז"ל לומר קדיש לפני תפילת ערבית. חז"ל לא קבעו קדיש כזה, כיון שלא אומרים לפני כן פסוקים. ואם תאמר, שהרי אומרים את הפסוק 'זהו רחום'. התשובה, זהו רק פסוק אחד. ואפילו לפי הנהגים לומר עוד פסוק, דהיינו י"י הושיעה וגו', אלו הם רק שני פסוקים, ואין לכך חשיבות. אולי אם היו שלשה פסוקים, היה מתאים לומר קדיש. אבל כעת, אין חשיבות לכך.

וא"כ עכשיו שנהגו לומר 'מזמור שיר ליום השבת' וכו', ואם נאמר, כי כעת שאנו אומרים גם את 'מזמור שיר ליום השבת', א"כ הדבר

לאחר 'מזמור שיר ליום השבת'. הם עשו דבר מחודש. העבירו את קדיש דרבנן שאחרי כמה מדליקין, לאחר 'מזמור שיר ליום השבת', בכדי לצאת מן המחלוקת הזאת. [הם הוסיפו גם מזמור י"י מלך גאות לבש, כפי מנהג השאמי. בשאמי הרגיל, אמרו כאן אחרי שני המזמורים דלעיל, חצי קדיש, כפי מנהגם לפני ערבית גם בימות החול].

דרך אגב, ישנן בתי כנסיות של בני תורה, בהם נוהגים לומר דברי תורה בערב שבת. [אעפ"י שזה מאריך את זמן התפילה, אבל זה טוב, שעלידיזה משוחחים לאחר התפילה בנושא המדובר, מקשים ומתרצים בדברים שנאמרה עליהם הדרשה, ולא בדברים בטלים]. אבל חושבני, כי רבים אינם נוהגים נכון, בעניין היכן לומר את הדבריתורה. רבים עושים זאת, לפני 'מזמור שיר ליום השבת'. אבל נלע"ד, כי יותר נכון לומר אותם לפני 'במה מדליקין'. לפי הסדרים, ביסודות התפילה, הדבר אינו מסתדר. הרי אומרים קדיש דרבנן, בגלל שלמדנו משנה, 'במה מדליקין'. לא אומרים אז רבי חנניא בן עקשיא וכו', כיון שלאחר הלימוד מסיימים באגדה, ובנ"ד כבר סיימנו בדברי אגדה, דהיינו 'אמר רבי אלעזר' וכו'. כבר הראשונים תיקנו זאת. וטעמם, מפני שכתוב שם, 'תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם'. ואחז"ל במסכת שבת, כי מי שזהיר בנר, יהיו לו בנים תלמידי חכמים. לכן, הדברים מתאימים. זאת הסיבה, שקבעו לומר את האגדה הזאת, לאחר 'במה מדליקין'. ממילא, אם יגידו דברי תורה לאחר מכן, הם יצטרכו לומר שוב קדיש דרבנן, והם לא אומרים זאת. ואם יגידו, הם מרבים בקדישים לחנם. קדיש דרבנן, ועוד קדיש דרבנן? ואם תאמר זאת לאחר 'אמר רבי אלעזר', זה גם לא טוב, כיון שיצטרכו לומר בסוף 'רבי חנניא בן עקשיא'. והלא בשביל מה תיקנו לומר את 'אמר רבי אלעזר' אמר רבי חנניא? הרי קבעו זאת, בכדי לסיים בדברי אגדה. כעת אתה אומר דברי תורה, ומסיים ברבי חנניא בן עקשיא, בכדי

שאומרים לפני ברכת 'יוצר אור', חוזר גם על תפילת שמונה עשרה.

ממשיך ואומר מהרי"ץ, כדי להוכיח את סברתו דלעיל, כי הדבר איננו מובן. וז"ל, והנה עכשיו בזמן הזה, יש אומרים אחר קריאת התורה 'מזמור שיר ליום השבת', ויש אומרים 'מה רב טובך' ופסוקים אחרים 'וידעת כי יי' אלהיך וכו', והיה ראוי לומר קדיש אחר קריאה בתורה, כיון שאומרים אחריו מזמורים ופסוקים אחרים, יאמרו קדיש שני עליהם לפני ירידתם לתיבה. בשלמא בדורות הראשונים, שלא היו אומרים שום פסוקים, כאשר היו מחזירים את הס"ת, אזי מובן הדבר, שהקדיש שלפני התפילה יועיל ויעזור גם לקריאת התורה. בבחינת 'זכרון אחד עולה לכאן ולכאן'. אבל כעת שנוהגים לומר דברים נוספים, יש הנוהגים לומר 'מזמור שיר ליום השבת', כך בנוסח שאמי, ובנוסח בלדי [שאמרו כבר את 'מזמור שיר ליום השבת' לפני הקריאה בס"ת] אומרים לכל הפחות 'וידעת היום', או 'מה רב טובך'. וישנם עוד יתר הפסוקים, הנאמרים בזמן החזרת הס"ת. א"כ, יש מקום לאמירת קדיש. היינו צריכים לומר קדיש אחד לאחר קריאת ספר תורה, וקדיש נוסף לפני תפילת העמידה.

ומאי אית לך למימר? דאף על פי שנהגו עתה לומר מזמורים ופסוקים, כיון דמעיקרא לא נתקן לומר שום דבר, תקנה ראשונה לא זזה ממקומה. כמו כן כאן. רואים מכאן, כי הולכים אחרי עיקר התקנה. לא מתחשבים בכך שבדורות האחרונים הוסיפו פסוקים ומזמורים, בכדי לומר שכעת נתחייב בקדיש חדש. ממילא, פתרנו את הבעיא. כיון שאין תקנה כזאת מעיקרא, לא מוסיפים עוד קדישים.

מכאן אנו לומדים לנדרון דידן, לגבי 'מזמור שיר ליום השבת'. כיון שחז"ל לא תיקנו לומר קדיש, לפני תפילת ערבית של ליל שבת, ממילא אין אומרים אז קדיש.

מחייב לומר קדיש? התשובה היא, כי אפ"ה אין לומר קדיש, כיון שמעיקרא לא נתקנו מזמורים אלו, תקנה ראשונה לא זזה ממקומה. כלומר, כיון שחז"ל לא תיקנו לומר קדיש לפני תפילת ערבית, בגלל שלא היו אומרים מזמורים או פסוקים לפני כן, א"כ גם אם נאמר מזמורים, כבר לא משנים את התקנה. אמנם נוצרה כאן סיבה, לחייב אמירת קדיש. אבל, לא משנים את התקנה.

כעת אומר מהרי"ץ, כי יש לו ראיה ברורה וחזקה לכך. שאם למישהו לא נראה הדבר מצד הסברא, עכ"פ יש לכך הוכחה. וז"ל, וראיה מבוררת לזה, מהא דקיי"ל דבמנחת שבת אין אומרים אחר קריאת הג' בס"ת קדיש, מטעם שהרי צריך לומר קדיש קודם תפילת המנחה, דלעולם אין מתחילים י"ח בלא קדיש שלפניו, כדכתב מהר"ה הביאו מ"ה סימן רצ"ב סוף ס"ק ב'. ישנה כאן טעות דפוס. אפילו במהדורת הרש"צ החדשה [בדף רי"ט עמוד ב'], נותרה הטעות הזאת. צריך לומר, הביאו מגן אברהם. לא מ"י, אלא מ"א. מהר"ה, כנראה כוונת המג"א, לסידור של מהר"ר הירץ. וקדיש אחד, עולה לכאן ולכאן. ואם יאמר קדיש אחר קריאת התורה, אין כאן במה להפסיק בין קדיש זה לקדיש שקודם י"ח. וכתב רבי דוד אבודרהם ז"ל, שאם אומר קדיש אחר קריאת התורה, נמצא גומר תפילתו, וכשירד לפני התיבה להתפלל ויאמר קדיש תחילה, נמצא אומר קדיש על חנם.

ואם תאמר, יעמדו ציבור ויתפללו. מה הבעיא? בסיום קריאת ספר תורה נאמר קדיש, ונחזיר את הס"ת להיכל, ונתחיל את תפילת שמונה עשרה ללא קדיש. אבל, היאך יתכן הדבר? עכ"ל הרד"א. איך יתכן להתחיל תפילת עמידה, בלי קדיש? אין מושג כזה. אין תפילת עמידה, מבלי לומר קדיש לפני כן. רק בפעם אחת, בתפילת שחרית, לא אומרים קדיש לפני תפילת שמו"ע, כיון שישנה חובה להסמך גאולה לתפילה. יוצא שבעצם, הקדיש

שערי יצחק – השיעור השבועי

קדיש לאחר המעלות, או שלא. בקושי התפללו בציבור, וכבר נשתכח המנהג. אבל מהרי"ץ אומר, כי אומרים קדיש לאחר המעלות. [בזמן מהרי"ץ, היו מתפללים בקביעות בבתי הכנסת גם במוצאי שבתות, והראיה לכך מזה שהוא מביא בפשיטות בדף קמ"ז שלהי עמוד א', שנוהגים לחזור להעמיד יתומים על אב ואם תוך י"ב חודש, שיהיו שלוחי ציבור במוצאי שבת, ושיאמרו קדיש יעו"ש]. לכן אצל מהרי"ץ, זאת קושיא. הרי במוצאי שבת נוהגים לומר קדיש לאחר המעלות, בזמן המנהג היה ידוע ומפורסם כך, א"כ מהו ההבדל?

מתרץ מהרי"ץ, יש לומר משום דהמעלות לא נתקנו בשביל תפילת המעריב, לכן אומרים קדיש אחריהם. ולא כן במזמורי שבת ויו"ט, שבשביל היום הם באים. תשמעו איזו סברא נפלאה. אומר מהרי"ץ, כי ישנו הבדל עצום בין העניינים. דהיינו, שירי המעלות, אינם קשורים לתפילת ערבית, לכן מתאים לומר קדיש אחריהם, כיון שזה שני נושאים. אבל בנ"ד, מזמור שיר ליום השבת, קשור לתפילת ערבית.

המתבונן והמתעמק בדברי מהרי"ץ רואה, כי מהרי"ץ עשה כאן מהלך גדול, פלפול שלם. בהתחלה הוא נתן טעם מדוע לא נהגו, כיון ש'תקנה ראשונה לא זזה ממקומה', והביא ראיות לכך. לאחר מכן, הוא מביא את הקושיא מ'שירי המעלות', ומתרץ כי נדון זה שאני. לכאורה, בשביל מה צריך את כל המהלך הזה? תאמר ישר את התירוץ האחרון, בלי כל העניין של 'תקנה ראשונה לא זזה ממקומה'. דהיינו, תאמר כך. מה הסיבה, שאין אנו אומרים קדיש לאחר 'מזמור שיר ליום השבת'? כיון שהוא שייך לתפילת ערבית.

על כרחיק, שמהרי"ץ היה צריך את שני הדברים. דהיינו, גם את הסברא של 'תקנה ראשונה לא זזה ממקומה', וגם שמזמור זה שייך

ממשיך מהרי"ץ וכותב, ואם תאמר, והא נוהגים במוצאי שבת לומר אחר קריאת המעלות קדיש לפני המעריב. הרי במוצאי שבת, אומרים את 'תמניא אפי', או לכל הפחות את מזמורי 'שיר המעלות', ולאחריהם אומרים קדיש.

מרן שליט"א פונה לציבור בשאלה: אתם אומרים קדיש? תשובה מהקהל: אצלינו לא אומרים.

תגובת מרן שליט"א: אבל הנה רואים, כי לדעת מהרי"ץ, אומרים אז קדיש. בסידור תורת אבות, הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א נהג בחכמה. הוא כתב לאחר שירי המעלות כך, כתב מהרי"ץ (בערבית לשבת) שנהגו לומר קדיש אחר המעלות לפני ערבית. מדוע הוא כתב זאת, בשם מהרי"ץ? אלא, כיון שהוא לא רוצה להסתבך, הוא משליך זאת על מהרי"ץ. ר"ל, מהרי"ץ כתב כך, אבל אני לא אחראי. וכך דרכו בכל העניינים הדומים לזה.

הוא לא כתב זאת בסתמא, כיון שרבים לא נהגו לומר אז קדיש. לכן הוא מביא, כי מהרי"ץ כתב כך, ומי שיש לו טענות שיפנה אליו.

והרי יש קצת הנוהגים לומר את שירי המעלות כבר מיד אחרי מנחה של-שבת, ושמעתי שהם אומרים אחר-כך קדיש.

חושבני, כי העולם קצת התבלבל. דהיינו, הרי בארץ תימן, בזמנים האחרונים, לא התפללו ערבית במוצאי שבת בבית הכנסת. רוב בתי הכנסת (בעיא צנעא, וסביבותיה), היו סגורים אז. והסיבה היא, כיון שהם היו קצת שתויים. כלומר, כיון שבסעודה שלישית – "קיום" – הם שתו קצת, פחדו שיהיו כל מיני 'עניינים' בבית הכנסת, וכדומה. לכן אמרו, כי כל אחד יתפלל בביתו. וגם בזמן האחרון, כאשר ניסו לעשות תפילה בציבור במוצאי שבת, בקושי היה מניין מתפללים. ממילא, הם כבר לא ידעו, האם יש

לתפילת ערבית. כי אם רק מצד הסברא הזאת, שמזמור זה שייך לתפילת ערבית, זאת אינה סיבה מספיקה שלא לומר קדיש. כיון שלאחר שאומרים מזמור, צריך לומר קדיש. רק בצירוף הסברא של 'תקנה ראשונה לא זוה ממקומה', אפשר להרכיב את שני הדברים הללו, וזאת אכן סיבה מדוע לא לומר קדיש. אבל לגבי שיר המעלות, כיון שזה לא קשור לתפילת ערבית, נכון שאנו אומרים זאת לפני ערבית, זה כאילו אנו אומרים זאת באמצע היום, כיון שזה לא מחובר וקשור לתפילת ערבית.

ישנם כמה טעמים, מדוע אומרים את שירי המעלות במוצאי שבת. אחד הטעמים הוא, בכדי ללוות את השבת בשירה, כפי שמקבילים אותה בערב שבת בשירה. [עיין למהרי"ץ עצמו בעץ חיים דף קמ"ז ע"א]. אבל סוף סוף המזמורים הללו, אינם קשורים לתפילה, אלא זהו דבר נפרד. אולם כאשר הדבר אכן קשור לתפילה, אני בודק האם תיקנו לומר קדיש לפני ערבית, או שלא? וכיון שלא תיקנו קדיש בערבית, לכן לא אומרים אותו לאחר 'מזמור שיר ליום השבת'. חייבים לומר, כי הסברא הזאת, הולכת בד בבד.

נחזור לעניינינו, לגבי תפילת מנחה בערב שבת. מדוע לאחר קריאת התורה, לא אומרים קדיש? הרי מהרי"ץ כותב, כי לאחר אמירת פסוקים, אומרים קדיש? אלא התשובה, כי כיון שבדורות הראשונים לא אמרו את הפסוקים הללו, וממילא לא קבעו לומר קדיש אז, א"כ גם כעת שאנחנו אומרים פסוקים, כבר לא משנים את התקנה, ו'תקנה ראשונה לא זוה ממקומה'.

ממילא יוצא, כי אם העולה שלישי לס"ת במנחת שבת אמר קדיש, הוא זה אשר עשה טעות וביטל את התקנה, כיון שהתקנה היא שלא לומר קדיש אז, כיון שהקדיש הבא שלפני התפילה יפטור גם את זאת. א"כ, מה אתה

רוצה לומר, שאם כבר אמרתי קדיש, לא אצטרך לומר שוב לפני התפילה? הרי בכך 'עולם הפוך עשית'. אין מושג כזה, להתחיל את התפילה ללא אמירת קדיש. מכאן זה מתחיל. לא יתכן להתחיל תפילת עמידה, ללא אמירת קדיש. ממילא, אם לא תאמר קדיש לפני התפילה, בגלל שהעולה טעה ואמר קדיש לאחר הקריאה, הרי אדרבה, בכך אתה רק מגרע.

לכן יוצא ברור, כך נלע"ד בס"ד לפי דברי מהרי"ץ, כי באופן הזה, גם אם אמרו קדיש לאחר קריאת ס"ת, הם יצטרכו לומר שוב קדיש לפני תפילת העמידה. וה"ה, לגבי התעניות.

אם היו שמים לב לכך בתחילת הקדיש שאמרו בטעות אחרי קריאת ספר תורה, היו צריכים להפסיק אותו. עכשיו שהשלים כבר את הקדיש, זהו מעוות לא יוכל לתקון, ומה שנעשה נעשה. (ולפי היעב"ץ לא נורא, כי זה רק מפני טורח ציבור).

להלכה ולמעשה, נחלקו בכך פוסקי הלכות בדורינו. והם לא ראו את דברי מהרי"ץ שהבאנו.

בשו"ת אז נדברו [חלק י"ד סימן ל' דף ס"ג], להרה"ג בנימין זילבר, הוא נשאל על השאלה הזאת. נביא את דבריו בקצרה. אירע לנו זה פעמיים בבית הכנסת, שבתענית ציבור במנחה, מיד אחר קריאת התורה, טעה הש"צ ואמר חצי קדיש. ונסתפקנו, האם צריך ואפשר לומר שוב חצי קדיש לפני העמוד. דהנה הפרי מגדים [או"ח סי' רצ"ב א"א סק"ב, והו"ד במ"ב שם סק"ד] כתב, במנחה אין אומרים קדיש על הבמה לעולם, רק לפני העמוד קודם תפילת י"ח, וקאי נמי אס"ת, דאי יאמרו מיד על הבימה, א"כ לפני העמוד לא יאמרו קדיש, כי אין במה להפסיק בין הקדישים וכו'. כך מביאים השואלים.

שערי יצחק – השיעור השבועי

וגיורא בשמי שמיא'. שהרי הקדיש הזה, הוא יותר חשוב. אותו בודאי צריך להגיד. רק לגבי הקדיש השני, לא הצריכו מפני טורח ציבור. לכן, אם טעו ואמרו קדיש לאחר קריאת התורה, בודאי שהם יצטרכו לומר שוב קדיש לפני התפילה.

מסכם זאת הפסק"ת, ועכ"פ האומרים שוב קדיש קודם שמונה עשרה, יש להם על מה לסמוך. וכפי שאמרתי לעיל, חושבני כי לדעת מהרי"ץ, הדבר חייב להיות כך. לא רק שיש להם על מה לסמוך, אלא כך צריך לנהוג.

עוד חושבני, כי מהרי"ץ אזיל לשיטתו, כמובא בשו"ת פעולת צדיק [חלק ג' סימן רל"ב]. הרי לגבי תפילת שחרית, ישנם מנהגים שונים, מתי לומר את י"י הושיעה וכו', ברוך י"י אשר נתן מנוחה וכו'. בדרך כלל, העולם נוהג לומר זאת, לאחר אמירת 'מי שבירך'. אמנם, מהרי"ץ זיע"א, לא סידר כך בתכלאל. בשו"ת פעולת צדיק, הוא כותב כך, בבית הכנסת שלנו, אומרים 'אשרי' תכף אחר גמר ההפטרה, ואחר הסיום אומרים מה רב טובך וכו', ואח"כ אם יש צורך לומר מי שבירך או השכבה, ואח"כ אומרים ברוך י"י אשר נתן מנוחה וכו', והוא מיישב את המנהג הזה. ישנם כאן כמה מהלכים. מי שרוצה, יעיין בגוף הספר, וכן בביאור 'נוה צדיק' על שו"ת פעו"צ. [כיון שמהרי"ץ כתב שזה מנהג ביהכ"נ שלהם דוקא, וגם אין לכך הוכחה ממנהג קדמונינו, כי אז עדיין לא נהגו בכלל להוסיף פסוקים הללו, לכן אנחנו מעדיפים להסמך י"י הושיעה ל'ברוך אשר נתן מנוחה', כמנהג הרווח].

בכל אופן, רואים שיש כאן מהלך וכיוון כזה, שאפילו הפסוקים לכשעצמם מחייבים אמירת קדיש. דהיינו, הרי לכאורה יוצא כי ישנה הפסקה בין אמירת 'אשרי' לאמירת 'ברוך אשר נתן', כיון שאומרים באמצע 'מי שבירך'. אבל מהרי"ץ אומר, כי הקדיש יחזור גם על הפסוקים שאומר אחר כך. רואים לפי דבריו, כי

גם הוא במכתב תשובתו, הולך באותו מהלך. וז"ל, מסברא פשוט, דכמו שהקדיש שלפני התפילה פוטר את קריאת התורה, כמו כן הקדיש שלאחר קריאת התורה פוטר הקדיש שלפני התפילה וכו'. והוא מיישב כאן, כמה שאלות. לפי דבריו, אין דבר כזה. הוא הולך במהלך הפוך, ממה שכתב מהרי"ץ. דהיינו, שהפסוקים שאומרים לאחר קריאת התורה, אינם מחייבים באמירת קדיש. ולא מפריע לו, שיתחילו את תפילת העמידה מבלי לומר קדיש. הדבר אינו כ"כ מובן.

בעל פסקי תשובות [חלק שבת סי' רצ"ב אות ד' דף תקי"ט], הביא את העניין הזה, בשם שו"ת אז נדברו, והוא מוסיף וכותב כי הדבר אינו כ"כ פשוט. וז"ל, ציבור שטעו, ואמר הבעל קורא חצי קדיש מיד בגמר הקריאה, לא יאמר הש"צ שוב חצי קדיש קודם שמונה עשרה. אבל הוא כותב [בהערה 37], עדיין יש לעיין בזה, ובפרט לדידן שאומרים פסוקים וכו'. וביותר לדברי היעב"ץ בסידורו, שכל עניין אי אמירת ב' פעמים קדיש, הוא מפני טירחא דציבורא ותו לא.

היעב"ץ כותב ובדף קפ"ו עמוד ב', כי 'אולי' מפני טורח ציבור נגעו בה. הוא מסתפק בכך. גם לו היתה קשה הקושיא של מהרי"ץ, מדוע לא אומרים קדיש פעמיים? והוא אומר, כי יכול להיות שהסיבה היא, מפני שלא רצו להטריח על הציבור. אבל משמע, כי לולא הסיבה של טורח ציבור, מעיקר הדין, יש מקום לאמירת הקדיש.

אבל עלינו לדייק. הוא מסביר, כי לכן לא אומרים קדיש אחרי קריאת התורה. א"כ, הקדיש העיקרי הוא לפני תפילת העמידה. ולגבי הקושיא, מדוע לא אומרים גם לאחר קריאת התורה, הוא מתרץ כי זה מפני טורח ציבור. אבל בנ"ד, שהדבר התהפך, ואמרו קדיש לאחר קריאת התורה, אי אפשר לעקור את התקנה. זהו בבחינת, 'יציבא בארעא,

לגבי הפסוקים, אפילו שאינם מעיקר תקנת חז"ל, שייך לומר עליהם קדיש, מצד עצמם. וה"ה בנ"ד.

הערה מהקהל: אולי אפשר להוסיף, כי בלשון הרמב"ם בסדר התפילות, שליח ציבור אומר קדיש "לעולם" קודם כל תפילה, נכלל גם האופן הזה.

תשובת מרן שליט"א: נחמד. לכאורה אכן אפשר להוסיף זאת.

לפי דברינו לעיל, בודאי שישנה חשיבות, לומר קדיש לאחר אמירת שני המזמורים, שבסיום תפילת מנחה של חול. וזאת, מכמה וכמה סיבות. ובפרט, שאומרים לפני כן רבי חנניא וכו'.

הרי כידוע, ישנו 'חצי קדיש', וישנו 'קדיש' תתקבל', וישנו 'קדיש דרבנן'. ישנו קדיש נוסף, אולי לא שמעתם עליו, קוראים לו 'קדיש דאורייתא'. יש סידור קדמון מזמן הגאונים שמביא זאת. זהו קדיש על פסוקים. אמנם, זה לא לפי שיטתנו, ולכן אין אצלנו קדיש על פסוקים, אלא עושים שיהיה 'קדיש דרבנן', ע"י אמירת המשנה רבי חנניא וכו'. די לנו במשנה אחת, בכדי לומר קדיש דרבנן. כי בעצם, מחפשים איזו עילה לאמירת קדיש, שהנוסח ועל "רבנן" יהיה מתאים. אבל מבחינת הקדיש לכשעצמו, ישנה חשיבות גדולה באמירתו, גם מעוד סיבות אחרות.

שאלה מהקהל: במוצאי שבת, לאחר אמירת שיר המעלות, איזה קדיש אומרים? קדיש דרבנן?

תשובת מרן שליט"א: כן. לפי נוסח בלדי, לא שייך לומר קדיש אחר. ואם אתה רואה, שעושים משהו אחר, זה מפני שישנו בלבול בעניין זה. בנוסח בלדי במקור, בתכלאל עץ חיים, אין מושג של קדיש 'יהא שלמא'. ואם אתה רואה במקצת סידורים אחרים, קדיש 'יהא שלמא', זהו בלבול שנוצר בדורות האחרונים,

שהתפללו נוסח שאמי ונוסח בלדי ביחד. אבל בתכלאל עץ חיים, אין דבר כזה. אמנם מהרי"ץ לא כתב כאן במפורש, באיזה קדיש המדובר. אבל הדבר ברור, לפי שיטתו, שהמדובר בקדיש דרבנן. דהיינו, אומרים רבי חנניא, וקדיש דרבנן. כפי שאומרים, לאחר כל אמירת מזמורים. ויש עוד דוגמאות כאלה שם.

שאלה מהקהל: צריך להעלות יתום לומר אות?

תשובת מרן שליט"א: זה לא נקרא קדיש יתום. אמנם, אפשר לזכות את היתום שיאמר זאת. אבל מעיקר המנהג, אפילו את הקדיש שלאחר 'במה מדליקין', איננו נותנים זאת ליתום, אלא הש"צ מתחיל בקדיש זה את תפילת ערבית. ה'קדיש יתום', הוא הקדיש האחרון, והוא מעלה את כל התפילה. אבל מפני שלפעמים, ישנם שני יתומים בבית הכנסת, לא אליכם, ורוצים לפייס את כולם, לכן מחלקים את הקדישים ביניהם. שהרי אצלנו לא מרשים לומר שני אנשים קדיש ביחד, רק כל אחד אומר בפני עצמו. ממילא יצא, שהם חושבים כי כביכול זהו קדיש יתום. אבל מעיקרא, זה אינו קדיש יתום. אבל מזה השתרבבה להם טעות. לפום קושטא, השם 'קדיש יתום', הוא רק לגבי הקדיש שבסוף התפילה.

שאלה מהקהל: אם היתום קטן, בן 7 או 9, והוא רוצה לומר קדיש, הדבר מותר?

תשובת מרן שליט"א: דיברנו על כך מקודם. לכתחילה, הדבר אינו רצוי. אבל לפעמים, צריך לשקול זאת. כי לפעמים, על ידי זה הוא בא לבית הכנסת, ולא מתעצל. או שהדבר חשוב מאד למשפחה, וכדומה. הכל לפי העניין. אכן, ישנם פוסקים המקילים בכך. אבל בפשטות, הדבר אסור. רק כאשר ישנו צורך, יש על מה לסמוך. כמובן, אני מדבר על הקדיש העיקרי. אבל אם המדובר בקדיש שאינו מעיקר הדבר, פשוט שהדבר מותר. וע"י מה שהארכנו על זה בשו"ת עולת יצחק ח"ב סי' נ"ג.

שערי יצחק – השיעור השבועי

הרבה פעמים, שואלים אותי את השאלה הזאת. בדרך כלל אני עונה, שיעשו זאת לתקופת זמן מסוימת, ולראות אח"כ אם עדיין יש צורך בכך. דהיינו, לא לעשות זאת בצורה קבועה. המדובר הוא, אפילו לגבי תפילות שבת, אם ישנו צורך בכך. אבל בדר"כ, אנו עושים זאת רק בתפילת ערבית. אנו מעלים בחורים צעירים לתפילת ערבית בליל שבת, למרות שאבותינו לא נהגו כך. והסיבה היא, כי אם אין גדיים אין תיישים. אם לא ילמדו כעת, בפרט בחורי הישיבות הקד' שיחי', אם לא תזמין אותם, בסוף הם לא יבואו. לכן אנחנו גם נותנים לקטנים, לומר 'בר יוחאי' בערב שבת. בעבר, המארי היה אומר את הפיוט 'בר יוחאי'. אבל היום, זאת בבחינת הוראת שעה, לפי הזמן והעניין.

שאלה מהקהל: ראיתי בכף החיים וסימן נ"ו ס"ק י"ט שהביא בשם החסד לאברהם, כי אמירת הקדיש מועילה לנפטר, לא רק במשך השנה הראשונה, או ביום היארצייט, אלא כל הזמן, במשך כל השנים.

תשובת מרן שליט"א: אתה צודק. בודאי. גם כל מצוה שהוא יעשה, זה יעזור לנפטר. אבל לפעמים ישנם מצבים, כגון אצלינו, שלא אומרים קדיש כמה אנשים ביחד, אלא רק אדם אחד. א"כ, מה תעשה כאשר ישנם כמה יתומים? ישנן שתי אפשרויות לתקן זאת. או שאחד יאמר, ויכווין גם על הנפטר השני. או כפי שאומר בעל סוכת שלום, זהו מהר"ר אליהו גוטמאכר, תלמיד הגרעק"א, שילמד משנה לעילוי נשמתו, והדבר מועיל יותר מאמירת קדיש יעו"ש. דהיינו, בודאי שיש זכות בכל דבר, אבל אין מה להשוות זאת לקדישים המתוקנים. יש הבדל בין הדרגות.

והמקום ברוך הוא יזכנו לעלות מחיל אל חיל בכל המדרגות, אכ"ר.

שאלה מהקהל: גם בתוך שבעת ימי האבל? תשובת מרן שליט"א: הוא הדין.

שאלה מהקהל: אפילו שהוא בן יחיד? תשובת מרן שליט"א: אפילו. אפשר לתת לו קדיש, שאינו מעיקר הדין. אבל מי שנוהג אחרת, לא צריך למחות בו.

שאלה מהקהל: מדוע בשחרית של חול, לאחר פיתום הקטורת, אומרים רבי חנניא? לכאורה, הרי כבר סיימנו בדברי אגדה?

תשובת מרן שליט"א: אכן, הדבר מיותר. במקור, היו לומדים בינתיים. דהיינו, היו אומרים פיתום הקטורת, ואח"כ קרא לפני הציבור פסקי הלכות, כמובא בתכלאל עץ חיים ח"א דף פ' ע"א. א"כ, כיון שלמדו, אמרו רבי חנניא לפני הקדיש. אבל אה"נ, מעיקרא לא היה צריך לומר זאת. שוב הפעם, על אף שהשתנו דברים, כבר קשה היה לעשות חילוקים.

שאלה מהקהל: לגבי תשובת מרן שליט"א שפורסמה בעלון "פעולת צדיק" האחרון, בעניין להעלות נערים לתפילה, משמע כי לפי מנהג תימן, אין להעלות כלל נערים לש"צ. השאלה לגבי זמנינו, כאשר רוצים להרגיל את הנערים להתפלל, האם אפשר להקל בתפילת ערבית, או שהדבר אסור?

תשובת מרן שליט"א: הדבר תלוי, לפי צורך ומצב הדור. אנחנו כבר התרגלנו, כאן בביהמ"ד פעולת צדיק, לתת לבחורים להיות ש"צ בתפילת ערבית, כגון בערב שבת, וק"ו במוצאי שבת. ישנם כאלה, שגם במנחה של ערב שבת, או ביום חול, נותנים לו לעלות. בעיקר מקפידים, שלא להעלות נערים לתפילת שחרית, ובפרט לא לתפילת מוסף. היום בזמנינו, אם לא תלמד את הדור החדש, אם הם לא ישננו זאת, בסוף הם לא ידעו להתפלל.